

FIGYELŐ

A RENDISÉG A „QUADRAGESIMO ANNO“-BAN

KÖZÉLETÜNKBEN MÁR SOK SZÓ ESETT a Quadragesimo Anno kezdőszavakkal jelzett enciklikáról és a benne kifejtett rendiségi gondolatról, de még mindig igen zavaros fogalmak uralkodnak afelől, hogyan képzelte el a katolikus egyház feje ezt a rendiséget. Alábbi lapokon e folyóirat olvasói számára óhajtánám ezen fogalmakat tisztázni.

XI. Pius pápa, hogy XIII. Leo pápának a társadalmi rend megújítására irányuló nagyjelentőségű kezdeményezéseit teljes sikerre vigye, elsősorban az intézmények reformját s azok között is első helyen az állam reformját hangsúlyozza. A bajok legfőbb okát az állam túlterhelésében látja, amit az idézett elő, hogy az állam olyan terheket vett magára, melyeknek viselése a kisebb társadalmi közületeket illetné meg, vagyis a kiségités elve helyett az utóbbiak felszívását tűzte ki céljául. Az eredmény az, hogy nemcsak a reá zúduló terhek viselésére lett teljesen képtelen, hanem sajátos és más közület által el nem végezhető feladatait sem tudja kellőképpen ellátni.

A bajok megszüntetésére a körlevél, mint legsürgősebb szociálpolitikai célkitűzést a rendiség helyes felújítását ajánlja. Az a helyzet ugyanis, hogy a társadalom továbbra is ellenséges piaci pártokra és osztályokra épüljön fel, az emberiség jövője szempontjából tarthatatlan. Ebből a helyzetből azonban csak egy kivezető út kínálkozik, mint az ellentétek megszüntetésének előfeltétele, a társadalomnak piaci pártokra, osztályokra való szakadozása helyén az egyeseknek foglalkozási ágak szerinti megszervezése, mely szervezetek, mint bizonyos önkormányzattal bíró testületek, rendeknek neveztetnek. A rendeknek legjellemzőbb tulajdonsága a rendbe tömörülteknek, akár munkásoknak, akár munkaadóknak a közös érdek, a közös termelő munka és a közjó szolgálatára irányuló közös szolgálat kapcsai által létesített szoros *egysége*. Ugyanaz a közjóra irányuló tekintet lesz az egyes rendeknek egymásközötti egységét és összhangját megteremtő kapocs. A rendi társadalom megteremtéséhez vezető úton a körlevél mindenekelőtt a munkások és munkaadók elkülönülten történő szervezkedését véli szükségesnek, hogy különleges érdekeik védelmében elkülönülten is tanácskozhassanak. Bár a körlevél nemcsak a gazdasági életnek rendi alapon való újjászervezésére gondol, mégis a gazdasági területnek a társadalomban bíró fontosságára való tekintettel külön és kifejezetten sürgeti a gazdasági életnek rendi alapon való újjászervezését. A proletársors megszüntetéséhez, mely az egész körlevélnek központi gondolata, kétségtelenül a gazdasági élet megreformálásán keresztül kell az utat keresni és pedig a körlevél értelmében, rendi alapon történendő megreformálása révén. A gazdasági élet helyes rendjét ugyanis nem szolgálta jól sem a korlátlan szabadverseny, sem a szabadverseny szerepét átvevő gazdasági hatalom. Az előbbi azért nem, mert félreismerte a gazdasági élet társadalmi és erkölcsi természetét, az utóbbi pedig azért nem, mert a hatalom önmagában vak és erőszakos s mint ilyen, maga is szabályozásra és mérséklésre szorul. Ezeknek a magasabbrendű szabályozó erőknek az új rendi alapon megszervezendő gazdasági életben a szociális igazságosságnak és szociális szeretetnek kell lenniök.

A körlevél megfelelő méltatásban részesíti a foglalkozási rendeknek a politikai abszolútizmus rendszerében történt megszervezésének kísérletét is. Elismeri annak nagy előnyeit, amilyenek: az osztályok békés együttműködése, a szocialista szervezetek és törekvések meghiúsítása, a sajátos hatósági szabá-

lyozó tekintély jótékony hatása. Aggodalmát fejezi ki azonban amiatt, hogy az állam ebben a rendszerben nem a kisegítés elvének alapján áll, mert az egyes rendi testületek jogi személyiségüket és bizonyos autonómiájukat az állam jóvoltából bírják. Az állam-mindenhatóság rendszerében a rendiség inkább politikai pártcélok szolgálatára, mint a nagyobb társadalmi jólét megteremtésére látszik alkalmasnak. A szakszervezetek szabadsága ilyen esetben csak arra szorítkozik, hogy mindenkinek szabadságában áll a szakszervezetbe belépni vagy nem. Viszont a szakszervezeti díjakat ugyanazon foglalkozási ágon belül mindenki üzetni tartozik, amint a jogilag elismert szakszervezet által megállapított munkaszerződések is mindenkire kötelezők. Ez a rendszer tehát az osztályellentéteket máról holnapra állami apparátussal elnyomja, anélkül hogy azok gyökerét és alapját megszüntetné.

Végül az új társadalmi rend megalakulásának nélkülözhetetlen előfeltételét jelöli meg a körlevél az erkölcsi megújulásban. Erre az erkölcsi megújulásra irányuló munkában a szociális igazságosságnak és szociális szeretetnek viszonyát a körlevél ezekben a szavakban jelöli meg: „Még a leghívebben kiszolgált igazságosság is legfeljebb csak a szociális harcok okait szüntetheti meg, a szíveket egyesíteni és a lelkeket kapcsolni sohasem fogja tudni. Már pedig a tagok belső lelki kapcsolata az egyedüli szilárd alapja az összes intézményeknek, amelyek a szociális békét, az emberi együttműködés előmozdítását célozzák, bármilyen tökéletesek is egyébként ezek az intézmények.“

A pápai körlevél tanításával kapcsolatban általában meg kell állapítani, hogy az Egyház nem tartja magát hivatottnak arra, hogy a legjobb államberendezkedésre vonatkozólag általánosan érvényes sémát állítson fel, amint nem teszi ezt az államformával kapcsolatban sem.

Ami a pápai enciklikában foglalt tanításokat illeti, igaz, hogy azok nem bírnak a csalhatatlanság jellegével, de nem szabad szem elől téveszteni, hogy az enciklikák minden mondata és szava komoly elmélyedés és lelkiismeretes mérlegelés eredménye, ami legalább azt kívánja meg, hogy azokat a szöveg egyetemes összefüggésében igyekezzék megérteni az, aki róluk véleményt akar nyilvánítani.

Ha e szempontok figyelembevételével igyekszünk a körlevélben foglaltakat megérteni és értékelni, a következő megállapításokra jutunk.

A körlevélben foglaltak helyes megértéséhez mindenképp a „rend“ és „rendiség“ fogalmának helyes értelmezése kívánatik meg. A körlevél a latin „ordo“ szót használja e fogalom megjelölésére és pedig idézőjelben, mivel a rómaiak előtt ez a fogalom ismeretlen volt s így a megfelelő latin szó is hiányzik. A német szövegek a „Stand“ helyett a „Berufstand“ megnevezést használják a félreértések elkerülése végett, melyekre a „Stand“ szó sokféle használata alkalmat szolgáltatathatna. Ha ezt a fogalmat a körlevél értelmében elemezzük, mindenképp kétségtelen, hogy az nem jelent „osztályt“. Az osztályokra szakadó társadalom felváltására éppen a rendi alapon megszervezett társadalom hivatott, tehát rend és osztály nem lehetnek azonos fogalmak. Még kevésbé azonosítható a rend és rendiség fogalma a középkori rendekkel. Semmi sem áll távolabb a körlevél célkitűzésétől, mint az a gondolat, hogy a társadalmi berendezkedést és a gazdasági fejlődést visszafordítsa a középkorba. A körlevél rendjei nem privilegizált rendek, születési rang szerint osztályozott rendek, hanem az ugyanazon foglalkozásnak hivatás rendjei. Sokaságról, a társadalom jól rendezett tagozottságáról beszél a körlevél, mely tagokat egy erős kötelék fűzi egységbe. Ezt a köteléket mindennekfelett a közjó s az egyes hivatásrendek tagjainak, valamint az összes hivatásrendeknek a közjó előmozdítására irányuló közreműködése képezi, valamint a közös termelő munka és a közös szolgálat. A rendi társadalom legfőbb alapelve, melyet a körlevél a társadalombölcselet olyan

fontos alapelveként nevez, melyet „sem bolygatni, sem kétségbevonni nem szabad“: amit az egyes ember önmaga a saját erejével elvégezhet, nem szabad a társadalmi tevékenység körébe utalni s hasonlóképpen, amit kisebb és alacsonyabb rangú közületek elintézhetnek, azt nagyobb és magasabb közület jogosan nem vonhatja a maga hatáskörébe, mert nagy kárral jár és a helyes rendnek teljes felborítását jelenti. Ez az alapelv szorosan kapcsolódik a társadalom keresztény organikus fogalmához. Ez a természetes szociális rend a kisegítés elvének alapján épül fel s azáltal, hogy az egyes kisebb közületek viszonylagos önállóságát, szabadságát és kezdeményezését biztosítja, ugyanakkor a társadalom egységét és összhangját is a legeredményesebben szolgálja. Ez a rend nem azért kívánatos, mert a középkorra emlékeztet, hanem, mert az ember és a társadalom természetében gyökerezik s éppen ezért minden korban és körviszonyok közepette megvalósítható és megvalósítandó.

Mint hogy a jelenlegi társadalmi rendben az ellentétek a gazdasági területen a legélesebbek, a rendiség a gazdasági élet nagy jelentősége miatt is elsősorban ezen a területen valósítandó meg. A körrelél természetesen egy határozott, a különböző államok és viszonyok számára egyformán érvényes hivatásrendi szervezkedésről nem szól. Ennek a szervezkedésnek a feltételei az egyes államok különböző viszonyai és adottságai szerint ugyanis különbözők lehetnek. Csak az alapelveket kívánja leszögezni, melyek figyelembevételével a szociális igazságosság és a közjó a legeredményesebben szolgálható. Abból az alapelvből, mely szerint a rendiség a kisegítés elve alapján valósítandó meg, mindenekelőtt az következik, hogy a hivatásrendeket nem az állam hivatott megteremteni. Ez a feladat az egyes hivatás-, illetőleg foglalkozási ághoz tartozók szabad elhatározásának jut. Teljesen ellenkezik az enciklika elgondolásával az a felfogás, mely szerint a hivatásrendi tagozódás máról holnapra törvényhozás útján valósítandó meg. Az sem fedi az enciklika elgondolását, hogy az állam az új rendben az eddig általa teljesített szociális funkciókat a hivatásrendekre átruházza olyan értelemben, mintha a hivatásrendek csak az állam kegyéből léteznének s az állam akaratából meg is lennének szüntethetők. Az egyes hivatáságakhoz tartozóknak ugyanis a hivatásrendi öntudat bizonyos fokán önálló és az államtól független joga, hogy a hivatásuk körébe tartozó ügyeket önállóan intézzék s mihelyt erre a fokra eljutottak, az államnak vissza kell vonulnia. Ugyanez az elgondolás érvényesítendő az egyes hivatásrendek belső tagozódásában és felépítésében is. Ebből már nyilvánvaló, hogy a hivatásrendi alapon felépülő állam és társadalom csak fokozatos és hosszú ideig tartó nevelési munka eredménye lehet s az egyes hivatásrendek szerint gyorsabban vagy későbbben valósulhat meg.

Az egyes hivatásrendeket sajátos ügyeikben autonómia illeti meg. Tagjaik felett azok akaratára ellenére is szuverén módon rendelkezhetnek mindaddig, míg a hivatás keretein belül maradnak. Határozataik az összes tagokat kötelezik. Természetes, hogy a hivatásrendek jogai, illetőleg rendelkezései mindig csak a közjónak és az egyetemes érdeknek való alárendeltségben képzelhetők el, valamint sérthetetleneknek kell maradniuk az egyén természetes szabadság- és személyi jogainak is. A rendek nem sajátíthatják ki az állam sajátos rendeltetését és hatáskörét. A gazdasági életben az új rendiségtől elsősorban az várható, hogy a szociálpolitika az államtól a hivatás, rendekre tolnék át, melyek a szociálpolitikát megfelelő szociális reformmal indíthatnák útnak. Ebe a programba tartoznának: a munkásbérszerződésnek társadalmi szerződésre való alakítása, ami a munkás személyi méltóságának jobban megfelelne és az osztályellentétet és ellenszenvet nagyban enyhíthetné, valamint a társadalmi biztosítás intézményei.

Ide tartoznának a munkaközvetítés, a hivatás tanácsadás, a hivatás-képzés és általában a munkásvédelem, az ezeket illető rendelkezések hozása,

végrehajtása, ellenőrzése, közigazgatása. Az egyes hivatásrendek sajátos viszonyait jobban figyelembe vevő berendezkedés kétségtelenül jobban és olcsóbban biztosíthatná az ezekkel az intézményekkel óhajtott célkitűzéseket. Az állam csak szükség esetén és végső esetben léphetne közbe. Hogy pedig közbelépése a szociális igazságosság érvényesítésével eredményes is lenne, arra nézve kezességet nyújtana az állam felszabadulása a jelenlegi gazdasági és pártérdekeltségek rabszolgaságából, valamint abból a túlterheltségből, mely most a segítségre képtelenné teszi. Az államnak természetesen nagy szerepe lehet a rendi társadalom előkészítésében, az előfeltételek törvényes megteremtésében, a legfőbb döntőbírótság szerepének betöltésében és általában annak az illetékes kormánykörök részéről történendő kijelentésében, hogy az állam a rendiség alapján áll és annak megvalósításához kész közreműködését nyújtani.

LACZA ISTVÁN

FEDICS MIHÁLY TANÚSÁGA

MINDEN TUDOMÁNYNAK eredendő veszélye, hogy adott pillanatban elszakadhat való tárgyától s egy pusztán teoretikus világban — mintegy „önbeporzás által“ — gyarapodik tovább. Különösen közeli e veszély napjainkban, mikor — többek között — az emberiség valóságérzékét is a krízis váltóláza gyötri s hol fantazmagóriákat fogadunk el valóságnak, hol meg a legegyszerűbb tényezőkről sem tudunk tudomást venni, így jő létre a lélek nélküli lélektan, a bölcsesség nélküli való bölcelet, a műveltségbeli hiányokra felépülő kultúrfilozófia s nem egy „nagyhorderejű“ történetbölcelet, mely úgy szárnyal a történet valósága felett, amint a pelyva elszáll és a búza lenn marad...

Túlzás lenne azt állítanunk, hogy a „nép nélküli néprajz“ is fenyegető tudományos veszedelem. Annyi azonban bizonyos, hogy a tárgyi és szellemi néprajz ellentétének formájában az egységes etnográfiai felfogáson is repedés mutatkozik, a ténybeli alap s az értelmező teória egyensúlya megbomlani látszik. Megnehezíti e tudomány egyenletes fejlődését az is, hogy külső, politikai vagy szépirodalmi törekvések szüntelen mellékvágányra akarják terelni a kutatók munkáját s némely kutatók túl gyenge ellenállást tanúsítanak ez ihletésekkel szemben. A politikai gondolkodás megelőzheti, előkészítheti, avagy követheti, gyakorlati úton betetőzheti az etnológus munkáját: de egyik esetben sem helyettesítheti azt. Ugyanígy a népies vagy pláne népieskedő irodalom sem: az írónak mindenkor szent joga és kötelessége, hogy a nép iránt való érdeklődést ébrentartsa és erősítse, ez a szép hivatás azonban nem kötelez, de nem is képesít arra, hogy az író az etnológus szerepét is betöltse.

E kissé zavaros tudománytörténeti helyzetben igen szerencsés kezdemény az Eckhardt Sándor alapította és Németh Gyula vezette Egyetemi Magyarástudományi Intézet Idadványa, az „Új magyar népköltési gyűjtemény“. A gyűjtemény most megjelent első kötetében¹ Ortutay Gyula teszi közzé Fedics Mihálynak, a nemrég meghalt nyírségi mesefának Összes felfjegyzett megnyilatkozásait. A kötet újdonsága abban áll, hogy Ortutay szakít a népmesekiadványok eddigi hagyományával és nem tárgyi avagy földrajzi alapon csoportosítja a meséket, hanem — amire külföldön is csak

¹ Ortutay Gyula: Fedics Mihály mesél. Budapest, 1940. Egyetemi Magyarástudományi Intézet. 410 lap. (Új magyar népköltési gyűjtemény. 1. kötet.)

elvéve találunk példát — egyetlen mesélő egyéniség köré csoportosítja, mintegy Fedics Mihály oeuvre-jeként. Ez eljárás körül még sok vita folyhat le az etnológia körein belül, eredményei azonban igen jelentősek mind a szaktudományok, mind a módszertan, mind pedig a laikus nagyközönség szempontjából. Legszenvedelmesebb eredménye Ortutay kiadványának, hogy benne a „népmese“ eleven, kézzelapintható valóság: amit az olvasó kap, az nem bizonyos típusú meséknek tudományos módszerességgel összeállított gyűjteménye, mely így vagy amúgy viszonylik a nemzetközi mesekincshez s a mesék „őstípusaihoz“, hanem olyan mesék, melyeket egy nyírségi írástudatlan öreg — hoc et nunc — ebben a formában, ebben a stílusban, ebben a gazdagságban mondott el. Lehet más szempontból hátrány, hogy e mesék — éppen „élő“ voltuknál fogva — nincsenek eléggé „preparálva“ a módszeres boncolás számára, mégis eleven, élő emberhez, alkotó egyéniséghez fűződő mivoltuk közelebb hozza a népmesét az olvasóhoz, mint a legtöbb, ú. n. szisztematikus mesegyűjtemény. Különös előny a népmesének illetően közvetlen megszólalása nálunk, ahol a nagyközönség — mely tudományos szakirodalmat nem olvas — oly gyakorta alapítja a „népről“ való véleményét szépíróknak érzelmesen elgondolt vagy propaganda-ösztönből elferdített jellemzéseire. Mert amit a szépíró mond, az elsősorban őt magát jellemzi; ha a népről akarunk hű képet kapni, elsősorban a néphez kell fordulnunk.

E közvetlenség, a benne rejlő tudományos „hitelforrás“ Ortutay gyűjteményének legfőbb értéke. S az olvasó számára is élmény a nagy mesélő analfabéta lábaihoz telepedni s az időről megfélemlítve hallgatni, mint török meg a Gesta Romanorum, vagy Legenda Aurea időben és térben távoli hullámerése a nyírségi csószkunyhónál. És mennyire más színben tűnik fel e mesékben a magyar parasztnak sok ismert vonása is! A tömeglélektannak régi közhelye, hogy a tömeg csak kétféle társadalmi életformát ismer: az elnyomatást és az anarchiát; Fedics meséiben is megnyilatkozik a magyar paraszt jobbagyi és lázadó természetének kettősege (i. m. 56.1.) s mégis mennyivel emberibbé teszi, mennyire általtörzi ezt a népek felett különbségtetés nélkül uralkodó vas-törvényszerűséget a Fedics meséit átható bölcsesség és hit: mintha a lázadás támadó éleit a bölcsesség s az elnyomatás szenvedő éleit a hit kerekítené le s biztosítana evvel kivételes lélektani helyet a magyar parasztságnak a népek nagy szociológiai olvasztójában.

E közvetlen benyomásokon túl igen értékes e gyűjtemény tanulsága az alkotás lélektanának szempontjából is. Régi megcsontosodott dogma, hogy — mintha Csak Othmar Spann hallanék — az irodalomban az egyén minden, a közösség semmi, a népköltészetben pedig az egyén semmi, a közösség minden. Kissé mélyebben gondolkodó folkloristák — elsősorban Katona Lajos — már régebben is hangsúlyozták e tétel helytelenségét, de a jobb belátás ma is csak nehezen tud utat tömi a szociológiai és politikai ihletésű dogmákon keresztül. Az elfogulatlan szemlélő előtt azonban nyilvánvalóvá válhat Fedics meséiből, hogy a népköltészet és irodalom között nincsenek ily merev, lényegbevágó határok, hanem közöttük ha még oly nagy, de mégis csak fokozatbeli különbségek vannak. A nép költészete épp úgy nem maradhat fenn alkotó egyéniségek nélkül, mint ahogy a „magas“ irodalom is elpusztul, ha nincsenek alkotó tehetségek. A népköltészet fennállásmódja épp úgy nem egy irreális, misztikus „kultúrlélekben“ való lebegés, mint ahogy a kultúra is csak addig él, míg élő, valóságos emberekben tud élni. Mert vajjon mit kezdetett volna Ortutay a Bátorliget felett lebegő kultúrlélekkel, ha Fedics Mihály történetesen előbb húnnya le a szemét, mint ő arra a vidékre vetődött?

A Fedics-kötet egyik legfőbb tanulsága talán éppen abban rejlik, hogy a néprajznak a misztikát nem önmagában kell keresnie, hanem a tárgyában:

a „megragadottság“ nem a mese kutatásnak, hanem a mese mondásnak elsőrangú feltétele. A tudománynak ezen a ponton is — éppen az a feladata, hogy ne mossa el áthasonulás által a maga és tárgya közötti tagadhatatlan különbségeket, hanem éppen ellenkezőleg: minél világosabban tárja fel, ismerje fel és ismerje el azokat, mert csak így juthat el oda, ahova a misztifikáló tudós éppen sietsége miatt soha nem juthat el: szerves összefüggésnek ismerni meg azt, ami a kutatás elején még szöges ellentétnek látszott. A modern szellemtörténet alapvető módszertani hibája éppen az volt, hogy túlságosan hasonulni akarván tárgyához, azt csak önmagának vagy a tárgynak meghamisítása árán tehetette. Kialtó példája volt e módszertani tévedésnek Emst Bertram Nietzsche-könyve, mely Nietzsche-nél is nietzscheibb akarván lenni, végül is célt tévesztett: ma ha valaki Nietzsche-t akarja olvasni, akkor a forráshagyományokhoz fordul, ha Nietzsche-ről akar olvasni, akkor fellapoz egy irodalomtörténetet, de egyik esetben sem fogja Bertram könyvét forgatni. Minthogy e veszély az etnológia némely iskolájában szintén fenyeget, a Fedics-kötet külön érdekéért kell feljegyeznünk, hogy Ortutay mindvégig megmarad a magyarázó szerepben s nem igyekszik realitásnak feltüntetni azt, ami csak Fedics számára realitás. Hisz a mese lényegének megismerése éppen azon fordul meg, hogy benne más a valóság szemlélete, mint a mai kulturált embernek világában s éppen e különbözőségek elemzése adja kezünkbe a kulcsot a hasonlóságok, a fejlődésbeli összefüggések felismeréséhez. S csakis így válik lehetővé, hogy népköltészet és műköltészet antagonizmusának ma már egyre tarthatatlanabb dogmáját kellő értékére szállíthassuk le. Mert Fedics meséiben félreérthetetlenül felismerhetők az alkotó egyéniség lényeges vonásai: az adott anyag szabad formálása, az alkotás pillanatának hangulata, az ihlet által megszabott stilizálás, az alkotó egyéniség önértékének tudata s a művészi elhivatottság, a „non omnis moriar“ megingathatatlan hite.

Nagy bizakodással tekintünk az Egyetemi Magyarságtudományi Intézet további kiadványai elé. Várjuk természetesen a Fedics-mesék teljes feldolgozását, motívumai rokonságának szisztematikus feldolgozását. Reménykedünk, hogy talán sikerül még az ország többi vidékein is néhány Fedics-szabású egyéniség mesekincsének megmentése. S talán nem túl bátor az a kívánságunk, hogy az országnak Bartucz Lajos által irányított antropológiai felmérése mellé olyannyira kívánczó néplélektani „felmérés“ is e kitűnően induló intézet falai közül induljon ki.

MÁTRAI LÁSZLÓ

MÁTYÁS, A HADVEZÉR

MAGYAR HADTÖRTÉNETÍRÁSUNK igen érezhető és gyakran pótolhatatlan fogyatékosága, hogy minél távolabb esik egy korszak, vagy egy hadakozó király, fejedelem élete és működése napjainktól, — annál kevesebb megbízható adatunk van annak az időszaknak, hadseregszervezésének, hadműveleteinek tárgyilagos hűséggel való összeállítására. De őszintén megmondhatjuk azt is, hogy szakavatott hadtörténetíróink kevés száma is oka annak, hogy ezeréves hadtörténetünk részletes, folyamatos leírásában nagy hézagok tátonganak. Így csupán egy-egy háborús korszak hadműveleteit ismerjük hitelesen, olyan korszakokét, amelyeknek feldolgozására egy-egy hadtörténetkutatónk, egyéni rátermettség és tárgya iránti megértő szeretete révén vállalkozott. A legújabb

kor hadtörténetkutatóinak kétségtelen érdeme, hogy legalább a napjainkhoz közelebb fekvő hadieseményeket, a magyar csapatok szereplését a XVIII—XIX. században, Rákóczi felkelését, a 48-as szabadságharcot, most már eléggé kimerítően és szakszerűen ismerhetjük; a régebbi korszakok hadieseményeit kevésbé.

Az elmúlt évszázadok jelentősebb történeti évfordulói némileg pótolták ezt a hiányt. Szakembereink az emlékünnepek alkalmával kiadott Emlékkönyvek arra szánt fejezetében, — de ettől függetlenül is — igyekeztek belemélyedni a szóbanforgó korszak hadtörténeti kérdéseibe és annak hadműveleteit, katonai szemszögből is kifogástalan, monografikus feldolgozásokban közkinccsé tették. A mohácsi gyászos évforduló, II. Rákóczi Ferenc halálának 200 éves fordulójára, a budavári felszabadítás emlékünnepe és Szent István dicső emlékének felújítása után most, Mátyás király születésének 500-ik, halálának 450-ik fordulóján végre elérkezett az az idő, amikor legnagyobb nemzeti királyunk katonai, hadvezéri, hadseregszervezői egyénisége és hadműveleteinek lefolyása iránt az eddiginél fokozottabb érdeklődés mutatkozik, mind szakíróink, mind olvasóközönségünk körében, így került sor arra is, hogy egyik leghivatottabb hadtörténetírónk a nála megszokott lelkiismeretességgel és minden forrást óvatos kritikával feldolgozó módszerrel készült tanulmányaival, vezérfonalat adhatott azok kezébe, akik Mátyás háborúinak részletkérdéseivel a jövőben foglalkozni kívánnak.¹

V. László halála után több kül- és belföldi trónkövetelő tette volna szívesen fejére Szent István koronáját. Amikor azonban a törökverő, európai híru Hunyadi János másodszülött fia 1458 február 14-én mint választott király Budára bevonult, V. László öröksége végérvényesen eldőlt. Az alig 18 éves fiatal „Mathias Rex“ megválasztását III. Calixtus pápa meleghangú levélben üdvözölte. Mátyásban Isten küldöttjét látta; „aki azért emeltett ifjú korában a trónra, hogy az országban a belső viszályokat leküzdve, egész erejét a mohamedánok kiirtására fordíthassa... Atyádnak Krisztus győzhetetlen bajnokának, örök dicsőséggel környezett emlékezetét felidézve, azt a meggyőződést tápláljuk, hogy... Te az ő dicsőségét nemcsak eléred, hanem felül is múlod!“

A pápa nem csalódott. Mátyás méltó fia volt apjának. Életének, hadvezéri képességének méltatói, gyakran mondják azt, hogy Mátyás apjának hadvezetési alapelveit követte és minden vonatkozásban az ő példája után igazodott. Az bizonyos, hogy katonai rátermettség, személyes bátorság és harckészség terén a fiú apjához méltó volt. Seregvezetési és katonapolitikai vonatkozásban azonban lényegesen különbséget állapíthatunk meg kettőjük között. Nagyon helytálló Csánki Dezső megfigyelése, hogy Hunyadi János az utolsó keresztes lovag, a keresztény hit győzelméért lelkesülő, középkori katonák és hadvezérek legnemesebb típusa volt. Mátyás gondolatvilágának központjában azonban már nemcsak a kereszténység védelme, hanem elsősorban Magyarország fenntartása, területének, politikai súlyának nagyobbodása és hatalmának Európa keleti felén való széleskörű megalapozása állott. Az apa minden áldozatra kész honvédő hadvezér és kormányzó. Fia már ezen túl, hódító hadvezér és a nyugateurópai politika távolabbi kérdéseibe is beavatkozó országgyarapító király. Hadvezetésében atyjától abban is különbözött, hogy nem kockáztatott olyan merész és egészen a Balkán közepéig hatoló hadjáratokat, mint Hunyadi János és nem keresett olyan hadihelyzetet, hogy egy-egy döntő nagy csatába

¹ Gyalóky Jenő összefoglaló tanulmánya Mátyás hadseregéről és háborúiról a „Mátyás-Emlékkönyvben“ (Franklin-Társulat) és az 1474-ik évi boroszlói hadjárat leírása a Hadtörténelmi Közlemények ezévi kötetében.

vezesse egész haderejét. Apja ösztönös hadvezér, a fiú tudatos, tudományosan képzett stratégia, aki a régi rómaiak hadvezetési alapelveit humanista-renaissance műveltségével átalakítva alkalmazta céljainak megvalósítására.

Mátyásnak nem adatott meg az, mint pl. nagy tisztelőjének, Zrínyi Miklós grófnak, hogy apja oldalán tanulhatta volna meg a hadimesterséget. Nem volt alkalma a vitézek iskoláját apja táborában végigjárni. Tizenéves korában apja Nándorfehérvárban lovaggá üti, de azután V. László király udvarában Budán marad. Hunyadi János két év múlva, 1456-ban meghal. Mátyás Temesvárra, majd Budára kerül, ahonnan a király, Hunyadi László kivégzése után Magyarországból menekülve, őt magával viszi Bécsbe, majd Prágába. László halála után, Podjebrád cseh király szívélyesen bánik vele, de Magyarországra csak akkor engedi vissza, amikor a rendek 1458 január 24-én királlyá választják. Mátyás tehát éppen azokban a fiatal években, amikor az ember legfogékonyabb a hadimesterség iránt, nem ismerhette még a fegyveres tábori életet, a hadakozás alapelveit és fortélyait. Olyan időben került az ország és egy eléggé rendezetlen szervezetű hadsereg élére, amikor külső és belső ellenségektől fenyegetve kellett helyét megállnia. Ifjúságát messze felülmúló céltudatos akarakterővel, minden illúziótól mentes, hideg következetességgel fogott minden feladatának megoldásához. Azzal uralkodásának első pillanatától kezdve tisztában volt, hogy trónját, nemzetének szabadságát, mindenfelől támadásra készen álló külső és belső ellenségei között csak erős hadseregre támaszkodhatva biztosíthatja.

Azt az utat, amelyen Mátyás, seregszervezői és vezetői eredményeinek csúcspontjára eljutott — nem ismerjük. Csupán az eredményekből mérhetjük le hadvezért rátermettségének fokát. Híres könyvtárában sok hadtudományi munkát gyűjtött össze. Legszívesebben a rómaiak háborúit tanulmányozta, de hadseregeinek csoportosítása, hadvezetési módszere nem volt merev, hanem a kínálkozó helyzethez és az adott térszínhez alkalmazkodott. Háborúinak súlypontja ezért a várharok körül volt. Ügyes felvonulásokkal, a nagy véráldozattal járó ütközetek okos elkerülésével, bölcsen kiszámított helyzetek megteremtésével és azok erélyes kihasználásával érte el céljait s döntötte el háborúit. Harcmódja a magyar hadviselésnek Európaszerte becsületet hozott és ismertté tette a magyar katona hírnevét. Hadseregszervezési alapgondolata, seregének tagozódása az akkori viszonyoknak megfelelően korszerűnek mondható, mind felszerelés, mind kiegészítés szempontjából. De szüksége is volt hatalmas hadseregre, hiszen 33 éves uralkodása alatt, majdnem 29 évig hadakozott, s ezalatt összesen 16 háborút viselt belföldön a pártoskodók, — külföldön pedig a törökök, csehek, osztrákok és lengyelek ellen. Már első háborúiból merítette azt a tapasztalatát, hogy az ország védelmét és tervezett hódításait a régi banderiális rendszer alapján felállított hadseregre egyedül nem bízhatja. Bármilyen lelkes, de fegyelmetlen itthoni csapatnál többet ér az a zsoldos sereg, amelynek tagjai a katonaéletet hivatásnak tekintik és vasfegyelemben együtt tartva, jól megfizetve, bárki ellen, bárhol használhatók. Ilyen zsoldos csapatok élén álló, haditapasztalatokban bővelkedő, erélyes élvezérekkel könnyebb a királynak, mint a hadsereg legfőbb urának rendelkezni, mint a — bár kétségkívül bátor, lelkes, de tapasztalatlan — főúri csapatvezérekkel. Nagy szervezőképességgel alakította meg világhírűvé vált zsoldos hadseregét, melynek kereteit az 1460—62-ik évi felvidéki hadjáratban behódolt cseh zsoldosok alkották.¹ Ezt az első állandó hadsereget nevezték később fekete seregnek.

¹ Tóth Zoltán: Mátyás király állandó hadserege.

Mátyás haderejének teljes létszámát egészen pontosan nem tudjuk megállapítani; az a hadihelyzetnek, hadicéloknek és a hadszíntérnek megfelelően állandóan hullámzott. De az bizonyos, hogy az ország fegyverfogható lakosságának nagy részét tartotta fegyverben, hiszen volt idő, amikor egyszerre több arcvonalon kellett harcolnia, így pl. 1458-ban a csehek és törökök ellen, 1480—81-ben a törökök és osztrákok ellen. Csupán egy-egy hadműveleti időszakról van, bár nem mindig megbízható adatunk Mátyás seregének létszámáról és tagozódásáról. Legrészletesebb e tekintetben Baduario Sebestyén, velencei követ 1479-ben kelt beszámoló jelentése. E szerint Mátyás ebben a hadműveleti időszakban 163.000 embernek parancsolt. Hadserege szárazföldi és vízi haderőre tagozódott. Szárazföldi serege 148.000 emberből állott, ebben volt a kb. 50—60.000 főnyi állandó, hivatásos zsoldos sereg. 12.000 főnyi bandériális és 60—70.000 főnyi havasalföldi és moldvai hűbéres csapat. 200 ágyú és hajítógép, 3000 szekér kísérte ezt a tekintélyes haderőt. Érdekes, hogy Mátyás a tüzérséget, bár azt olasz minták után szervezte meg, nem sokra becsülte és várívásoknál jobban szerette a gyorsabb működést biztosító bomba- és követő hajítógépeket.

Vízi hadereje e háborúban 364 fegyveres hajóból állott. Rajtuk 2600 matróz és 10.000 harcos. A hajóhaddal összehangban működött a parton 5000 rác lovas. Az 1466-ik évi boszniai hadjáratba Mátyás 25.000 emberrel vonult. Az 1467-ik évi erdélyi-moldvai hadjáratba 4000 gyalogossal, 8000 lovassal. Állandó zsoldos hadseregének létszámát pontosan nem ismerjük. Valószínű, hogy 8000—10.000 embert tartott állandóan fegyverben és ezt a keretet egészítette ki a szükséghez képest 30—40—50.000-re.

Törökországon kívül abban az időben Európának egy nemzete sem állított talpra olyan nagy hadsereget, mint Mátyás király. Az akkori Magyarország kb. négy milliós lélekszámához viszonyítva egy olyan létszámú hadsereg, mint amilyenről Baduario fentemlített levelében beszámol, valóban a nemzet férfilakosságának rendkívül nagy igénybevételét jelentette.

Seregében még mindig a lovasság volt a fofegyvemem, de már Világosan észrevehető kétféle tagozódásban és felszereléssel. Mint tanult hadvezér tudta azt, hogy minden ellenséget legjobban a saját fegyverével lehet legyőzni. Vasba öltözött nyugati szervezetű és harcmódorú ellenségei ellen küldte hasonlóan nehéz fegyverzetű zsoldos lovasságát. A dél felől előretörő törökök ellen viszont könnyű lovasokra volt szüksége. Könnyű lovasságát, a későbbi huszárok őseit, ürge lovakra ültette és a törökökéhez hasonló könnyű fegyverzetel szerelte fel. Gyalogságát szintén többféleképpen fegyverezte fel és vetette harcba. A gyalogság tűzharcra a XV. században még nem nagyon volt alkalmas. Ezt a fegyvernemet azonban kitűnően lehetett felhasználni várharconál.

Alátyás 1481-ben Veronai Gáborhoz intézett leveléből megállapíthatjuk hadseregének fegyvernemek szerint való tagozódását a következőképpen: 1. páncélos lovasság; mint csatadöntő fegyvernem; 2. huszárság; nem mint kísérője vagy kiegészítője a nehéz lovasságnak, hanem mint önálló könnyű lovasság; 3. gyalogság; könnyű és nehéz fegyveres, pajzsos, puskás, kopjás és számszerűs gyalogság.

Bonfini szerint Mátyás seregét rendszeren így állította fel: a csatarend közepén a gyalogság állott három vonalban. Az első vonalban a nehéz pajzsos gyalogság, látszólag védekező és az ellenség támadását magára vonó feladattal. A középső sorban puskások, kopjások, az utolsó sorban a könnyű fegyverzetű számszerűsok. A csatarend két szárnyán állott a lovasság.

Ebből a tagozódásból következtethetünk a sereg harcmodorára is. Erről egyébként maga Mátyás tájékoztat bennünket abban a levelében, amelyet az otrantói hadivállalkozás alkalmából (1480—1481) apósához a nápolyi fejedelemhez intézett: „a nehéz fegyverzetűeket mi falnak tekintjük, akik helyükből nem mozdulnak ki, még akkor sem, ha ott helyben kell mindnyájuknak meghalniok. A könnyű fegyverzetűek alkalmoszerűen rontsanak ki; ha kifáradtak, vagypedig veszélyt sejtenek, a nehéz fegyverzetűek mögé vonulnak s ott vesztegelnek, amíg csak újult erővel és visszanyert bátorsággal megragadva az alkalmat, újból harcra nem törnek elő. Végül az egész lovasságot és a puskásokat a nehéz fegyverzetűek és a pajzsosok veszik körül, épügy, mintha egy erődítményben volnának: mert a nagyobb pajzsok egymásra téve, körben mintegy várat alkotnak s helyettesítik a falakat; ezzel védik a gyalogságot és mindannyiukat, akik közbül vannak... s kedvező alkalommal kirohannak ...“

Mátyás hadvezéri egyéniségének megítéléséhez levelei, egyéb feljegyzései vajmi kevés kimerítő támaszpontot nyújtanak. Csupán háborúinak lefolyásából, illetőleg azoknak, egykorú vagy közel egykorú leírásaiból alkothatunk képet hadvezéri nagyságáról. Tizenhat hadjáratát általában három időszakra oszthatjuk fel. Az első időszak 1458-tól 65-ig tartott. Ez volt hadviselésének mondhatjuk védekező jellegű korszaka. A belviszályok lecsendesítése, a felvidékre betelepedett cseh rablók széjjelverése és a török veszély pillanatnyi megállítása voltak e korszak eredményei. A második korszak 1474 körül, a sziléziai cseh-lengyel háború idejére esik. Ezek után ismét a török felé fordult. Moldvában és bosnyák földön hadakozik és aratja 1475 február közepén sabáci diadalát. A harmadik korszak 1479-től 1481-ig — épügy mint az említett második korszak — már a támadó háborúk korszaka. Ezekben Bosznia, Szerbia, Erdély területén állítja meg a török terjeszkedését, sőt még ahhoz is volt ereje, hogy amikor a törökök Otrantót elfoglalták, egy erős seregszertartó küldött a nápolyi, szicíliai király támogatására. Ebben a háborús időszakban azonban a török kérdést véglegesen elintézni már nem volt képes, mert a nyugati hatalmak támogatása elmaradt és III. Frigyes német-római császár ellen is viselt háborút. E három nagy háborús korszakon belül hadszínterek és hadicélok szerint Mátyás háborúit a következőképpen csoportosíthatjuk: 1. felvidéki hadjáratai, a felvidéki pártütő főurak és a Felső-Magyarországba betolakodott Giskra és Svehla hadai ellen (1458—64, 1461—62 és 1465); 2. török háborúk (1463—64, 1474—76, 1479, 1480—81); 3. a cseh háború 1468—70, amelyet Podjebrad cseh király ellen viselt cseh és morva földön; 4. a cseh-lengyel háború: 1471—74-ig, amelyet Kázmér lengyel király ellen folytatott Sziléziában és végül 5. az osztrák háború 1477—1480—88-ig III. Frigyes német-római császár ellen.

Már e vázlatos felsorolásból is kitűnik, hogy Magyarország nagyhatalmi állásának biztosítása érdekében milyen sokféle ágazó hadműveleteket kellett vezetnie Mátyásnak.

Hogy nagyszabású terveit majdnem kivétel nélkül végrehajtotta, bizonyítja legjobban államférfiúi és hadvezéri nagyságát. Nem volt a megalkuvás híve. Érezte azt, hogy neki, mint a köznemeselek sorából királlyá emelkedett férfinak, a belső forrongások és pártütések lecsendesítése után, a külföldi uralkodóházakkal szemben is nehéz helyzete lesz mindaddig, amíg hatalmát éreztetni nem tudja. Ezt pedig csak akkor érheti el, ha, mint hadakozó király, félelmetes hírű sereg élén bárki ellen harcra készen áll. De tudta azt is, hogy Magyarország függetlensége érdekében nemcsak az ország akkori határait kell biztosítani, hanem tágítani is. Ezt pedig a szomszédos területek elfoglalásával vagy a szomszédos kisebb országok uralkodóinak

az ő érdekkörébe való bevonásával, végül a távolabbi hatalmakkal kötött szövetségek révén érthette el. összes hadjáratainak kétségkívül igen nagy területi eredményei voltak. A török háborúkban meghódította Bosznia északi részét és Szerbiának legfontosabb pontját, a sabáci várat. Csehországgal és Lengyelországgal viselt hadjárataiban Morvaországot, Sziléziát és Lausitzot hódította meg s ezzel — Szűezia legújabbkori történetíróinak megállapítása szerint — elérte azt, hogy a különálló életet folytató, kisebb-nagyobb hercegségekből egységes és központból kormányozható államot szervezhetett. Alsó-Ausztriát meghódította, Bécs és Bécsújhely elfoglalásával megvetette lábát nyugaton és az ő nevében mindezeket a tartományokat magyar helytartók igazgatták.

Mátyás egyéniségét Zrínyi igen találó szavakkal jellemzi: „mikor azért sok ilyen lelki jó, egy emberben férkezik, nem lehet az setétségben. Az ő virtusának világossága előmutatja ötet, az mint a mi jó királyunkat minden időben cselekedetben és hasonlatosságban megmutatja... Az ő élete merő bátorság volt, és minden gondolatja vitézség... meghala vitéz Mátyás király, kinek sok csodálói, kevés követői voltak, maradának... az ő szerencséje mindenütt nagy volt, mert szorgalmatossága végzetlen, mert fáradsága úntalan, mert bátorsága győzhetetlen, mert vigyázása megcsalhatatlan.“

A magyar hadművészetnek azzal a hatalmas eszközével, amelyet Mátyás kitűnő seregében halála után országára hagyott — gyenge uralkodók nem tudtak élni. Mátyás életében nagy volt a magyar nemzet, lelkesedik Berzsenyi Dániel egyik ódájában: rémülve nézett a világ ránk „s nemzeteket tapodó erőnkre“. De Mátyás meghalt, a Heros kidőlt s az államhatalom legerősebb alapja és főpillére a hadsereg pusztulásnak indult.

„S egyszerre a nép, mely Hunyadink alatt
A legkevélyebb polcra emelkedett,
A durvaságban veszni tért s ment
Két megutált cseh király kezébe.“

A rendek és a polgárság Mátyás halála után fellelegzetek, mert megszabadultak a súlyos adózástól, katonatartástól, évtizedes háborúktól és az erélyes központi állami fegyelemtől. Utódjában, a gyenge Ulászló királyban a magyar nemzet olyan uralkodót kapott, aki uralkodásának felvállalt feltételei közé szívesen felvette azokat a kívánságokat, amelyeket 1492-ik évi dekrétuma alapján gyorsan beiktattak a Magyar Törvénytár azévi I. cikként.

Ebben a király kötelezte magát arra, hogy a nemzet kárára és elnyomására semmiféle újítást nem hoz, mint Mátyás király. Azokat az „újításokat“, amelyeket Mátyás behozott — eltörli. Adót vagy egy forintos taksát pedig semmi ürügy alatt sem követel, hanem visszavezeti az állam életét a Mátyás király előtti régi törvényes élet rendes medrébe.

A Mátyás halálát követő hanyatlás korszaka után azonban mindjobban felismerte a nemzet a legnagyobb nemzeti király valódi értékét. A halála után megnyilvánuló elernyedés, gyengeség, széthúzás zűrzavaros korszaka után Zrínyi Miklós szavaival igazságot szolgáltatott neki: „... emlékezete örökéig lészen a magyaroknál és kívánsága ennek a vitéz hollónak. Sas-keselyűket kergetett, s azoknál magasabban járt vitézséggel, serénységgel, úntalan szorgalmatos fáradsággal, ötet senki meg nem győzte, az ő udvara Mars oskolája volt, s az ő tekintete oroszliant hasonlított, az ő állandósága és haditudománya mindent meghaladott, az ő jóságáért az Isten reánk kegyelmesen nézett és az egész ország-világ előtt tündöklő volt.“

A BRAZÍLIAI MAGYAR IFJÚSÁG

A BRAZÍLIAI tömeges magyar kivándorlás alig másfélévtizedes (1923—24), ami olyan kevés időnek számít a külföldi kolóniák kialakulása, gazdasági, társadalmi és kulturális elrendeződése, rétegződése és tagozódása szempontjából, hogy ma még egyáltalán nem beszélhetünk egységes brazíliai magyar társadalomról, sem az ennek kebelében kialakuló önmagát és társadalmi feladatait kereső ifjúságról. Így tehát sem a még széteső és beszervezetlen brazíliai magyar társadalom (tulajdonképpen minden társadalom beszervezetlen, mert csak egyes rétegei jutnak el a tudatos megszervezettségig), sem az ifjúság nem juthatott még el a reális önismerethez, koloniális társadalmi kötelességeinek felismeréséhez és vállalásához. Elegendő tehát, ha arra hivatkozunk, hogy a brazíliai magyar kolónia még fiatal, s így a szervezetlenséget nem lehet hibájául felróni, mert a kísérletek nem hiányoztak ezen a téren sem. Ez a kulturális és szociális beszerzés $\frac{3}{4}$ gy kultúrfejlődési folyamat eredménye lesz, ha a külső tényezők segítenek (brazil lehetőségek) s belülről mi mindnyájan abban az irányban dolgozunk, hogy ehhez a tudatos közösségi feladatvállaláshoz a brazíliai magyarság egyszer elérkezzék. Ez azonban nemcsak tőle függ, hanem elsősorban az anyamagyarságtól, az óhaza bel- és külpolitikái rendjétől, vonzásától és nem utolsósorban áldozatkészségétől. Amikor tehát a brazíliai magyar ifjúság fölött egy szerető-aggó pillantással áttekintünk, életmegnyilvánulásait, küzdelmeit nem úgy tekintjük, mint egy elszigetelt társadalmi jelenséget, hanem úgy, amint az a maga kiforratlan szervezetével, testével-lelkével a brazíliai magyar társadalom sajátos szerkezetében és kultúrtagozódásában elhelyezkedik.

Ezek szerint az ifjúságban három csoportot lehet megkülönböztetnünk: a parasztokat, a munkásokat és a tanult osztálybelieket.

Az első csoportba tartozik a nagyobb magyar telepeken (Árpádfalva, Boldogasszonyfalva, Bocskai- és Bethlen-telep, Istvánkirályfalva stb.) és a kisebb helyeken, fazendákon, különböző őstermelési ágakban dolgozó ú. n. parasztifjúság. Ifjúságunknak ez a legfontosabb, de sajnos, a legelhanyagoltabb rétege, amely a városi központoktól távoleső helyeken, mondhatni teljes kulturális elesettségben nő fel. Apái nyelvét és a magyar kultúrát csak egy kezdetleges primitív formában ismerte meg, ahogy az az idegen földön a mindennapi kenyérért vívott kemény küzdelemben egyáltalán lehetségessé vált a számára. Magyar környezetéhez (önmagukon kívül), jó magyar könyvekhez, rendes újságokhoz (hazaiakhoz), haladó szellemű folyóiratokhoz, sőt sokszor még magyar szóhoz is ritkán jutnak, legfeljebb ha a kultúra hivatalos városi munkásai meglátogatják őket. Folyékonyan beszélnek ugyan magyarul, de szegényes szókinccsel. A brazil nyelvet sem tanulták még meg jól, csak hallomásból és rossz kiejtéssel s így a hatóságoknál nem boldogulnak eléggé, mert még egy hatnyolcsoros kérvényt, nyugtát, szerződést, vagy bármilyen természetű fogalmazványt sem tudnak megírni; a tájszólásos beszélt nyelv ugyanis nagyban különbözik a helyes irodalmi nyelvtől. Pedig a brazil nyelvtudásra mind nagyobb szükségük van, mert a magyarok munkaerejét, szorgalmát, kitartását, szívósságát mindenütt megbecsülik széles Brazíliában, de jó portugál nyelvtudással karöltve még több becsületet szerezhetnének a magyar névnek.

Újabbban a hatóságok időnként a termelés megjavítására vonatkozó szakszerű útmutatásokkal, népies stílusú mezőgazdasági füzetekkel és más ilyen természetű kiadványokkal látják el őket, de sajnos, a mi magyarjaink még csak nagyon hézagosan és rosszul értik meg ezeket a jó tanácsokat.

Ezzel az ifjúsággal feltétlenül foglalkoznunk kell, ha másként nem, el kell látnunk őket hazai magyar lapokkal, folyóiratokkal, hasznos olvasnivalókkal, de sokkal kiterjesztettebb és megszervezettebb formában, mint ahogy azt eddig tettük. Szükséges továbbá az is, hogy a brazíliai magyar lapok is foglalkozzanak sorsukkal. Fel kell bennük kelteni a tanulást, az olvasást, az ismeretszerzés utáni vágyat s ezt igyekeznünk kell

ki is elégíteni alkalmas, komoly, értékes olvasnivalókkal. Mert ez a réteg a szívében még színmagyar, ha a nyelvében már megindult is az asszimilálódás önkéntelen folyamata. Szinte megható, mennyi lelkesedés, magyar hit, tudásszomj és sokirányú érdeklődés van bennük. Valahányszor közöttük járok, majd „lehúznak“ az olvasnivalóért, a jó könyvekért. Egy-egy Jókai-regényt, jobb értekezést, komolyabb cikket négyszer-öttször is elolvasnak. Meg kell említenem, hogy a s.-paulói vándorkönyvtár könyvei rendelkezésükre állanak, de a ki-beszállítás annyi bajjal jár, olyan sok könyv elvész, hogy a központi könyvellátás nagyon nehezen oldható meg. Helyi kiskönyvtárt kellene szerveznünk, illetve a maiakat felfrissítenünk, mert már nagyon idejét múlta könyveket találtam mindenütt.

Az interiori magyar élet bármily nehéz is, ezeknek az ifjaknak mégis van idejük az olvasásra, mert amikor beesteledik s a jószágot rendbe tették, megetettek, megittattak, nem fekszenek le azonnal a tyúkokkal, hanem még egy-két óra hosszat társalognak vagy olvasnak. Elmennek a telep kocsmájába és rendszerint ital nélkül, vagy egy pohárka pinga (pálinka) mellett gyufaszálra kártyáznak. A gyufa olcsó, így egy fél-éjszaka sem vesztenek el egy napszámbért. Ezeken a távoli telepeken alig van más szórakozási lehetőség.

Vasárnap este bált rendeznek, amelyen a telep minden valamirevaló legénye, leánya, sőt sokszor még az öregek is megjelennek. A fiatalság itt ismeri meg egymást közelebről, itt választja ki mindenki a párját. Bizonyára szép jelenség lehet a trópusi pálmák és banánfák alatt egy ilyen magyar paraszti találkozó.

Külön meg kell említenem, hogy ezek a fiatalok mennyire szeretik az igazi magyar népdalt és népmesét. Több kísérletet végeztem ezen a téren, mert érdekelt, hogy itt, távol az őhazai környezettől, hogyan működik a józan parasztlélés és intelligencia? A műdalt és a műmesét nem szerették, unták, keresettnek, mesterségesnek tartották, közben ásítottak, zajongtak, belebeszéltek, míg az eredeti népi termékeket száj-tátva hallgatták.

Az első alkalommal például, Árpádfalván, amikor kihirdettem az első összejövetelem, hogy mesét fogok felolvasni, csaknem kinevettek és azt mondták: „Bolondság a’, gyereknek való a’, nem nekünk!“... Később kiderült, hogy tíz év óta nem hallottak mesét s ma már egyáltalán nem mesélnek. A Féja-gyájeményből kiválasztottam a Mátyás király aranyszőrű bárányárról szóló tréfás mesét, mert tudtam, hogy aki megnevetett kétszáz szegény, elesett magyar parasztot, annak nyert ügye van. A mese talált, a hatás csodálatos volt. Hazaérkeztem, befogadtak. Nevetett mindenki, igyekeztem is természetes paraszti hangon előadni és megjátszani a mesét. Akkor este még három mesét kellett elolvasnom s a következő esteken már annyian voltunk a teremben, hogy még az ablakpárkányon is lógtak a fiatalok, mert nem volt elég hely. Elolvastam az egész kötetet, s közben előadásokat tartottam történelmi és közismereti tárgykörből, ami őket érdekelt. Két hét alatt több mint tizenöt eredeti magyar népdalt tanultunk meg. Egy hét múlva csak úgy zengett a telep a jó magyar népdaloktól s még a brazilok is megtanulták: „Új a csizmám, szegre van akasztva ...“

A második csoportba tartozik a városi munkásifjúság, amely különösen S. Paulo városban, a legnagyobb magyar központban, igen számottevő ifjúsági réteg. Az ő társadalmi és kulturális helyzetük sem sokkal jobb, mint a parasztiifjúságé, legfeljebb a városi környezetben valamivel könnyebben juthatnak hozzá magyar nyelvű könyvekhez és lapokhoz. Rendelkezésükre áll a segélyegyleti kölcsönkönyvtár, valamint az egyházak, különösen a református egyház kisebb könyvtárai, valamint a kültelki magyar egyesületek könyvei.

Az alacsony munkabérek, a túlhajszolt munkaidő, a mindjobban széthulló és kétnyelvű családi élet, — a kicsik inkább beszélnek brazilul — a párválasztás nehézségei, — elsősorban mégis csak magyar párt szeretnének — a brazil társadalmi környezet és szórakozások beolvasztó hatása, a munkásszervezkedés, munkásöntudat és szolidaritás hiánya brazil részről, míg a magyar könyvek és folyóiratok rendkívüli drágasága és nehéz beszerezhetősége, a mélyebb kulturális felkarolás hiánya magyar részről, egyszóval,

a társadalmi és egyéni bajok sokasága az, amely ezt az ifjúságot meghatározza és mai sajátos észjárását kialakította.

Az utóbbi években azonban sok örvendetes javulást lehet észrevennünk. A kültelki magyar egyesületek fiatalsága minden anyagi és szervezetségbeli akadály ellenére is mind melegebben érdeklődik nemcsak a saját életformáját elsősorban meghatározó termelési és társadalmi problémák iránt, hanem lassanként felismeri sajátos brazil-magyar feladatait is s habár ennek ma még csak halvány jeleivel találkozunk, mégis örömmel kell fogadnunk, mert azt jelenti, hogy itt egy népes ifjúsági csoport mélyebben kapcsolódik be a magyar életbe s itteni életét is az egyetemes magyar élet külföldi megnyilatkozásának tartja. A kültelki magyar egyesületek rendkívüli hatósági nehézségekkel küzdenek, nemcsak azért, mert még a működési engedélyt is nehéz megszerezni, hanem azért, mert a hatósági illetékek, engedélyek teljesen megfojtják a legnemesebb szándékot is.

A munkásifjúság szellemi irányítása, vezetése, nevelése sokkal jobban a kezünkben van, mint a parasztifjúság felkarolása. Indítanunk kell egy nagyszabású ifjúsági propagandát abban az irányban, hogy ezt az ifjúságot még jobban öntudatra ébresszük, tespedéséből felrázzuk s elvezessük az óhazával szembeni kötelességének felismeréséhez és vállalásához is. E magyarmentő munka missziós feladatát elsősorban az egyházi ifjúsági egyesületeknek kell vállalniuk, de meg kell találnunk a módját annak is, hogy majd esti tanfolyamok formájában behatóbban foglalkozzunk ezzel az ifjúsággal, mint eddig tettük.

Az ifjúság harmadik rétege a leginkább középosztályból származó, vagy magát oda felküzdő ú. n. tanult, értelmi ifjúság. Ez ma még csak vékony réteg, melynek legjobbjai, a szellemileg komolyabban érdeklődők s a magyar szempontból értékesek, egy szerény kezdeményezésű Önképzőkört munkában keresik egymást és hivatásukat a nagy brazil életben. Ez a csoport leginkább a magyar irodalom iránt érdeklődik elsősorban s anyagi helyzeténél, kereseténél fogva inkább képes arra, hogy időnként egy-egy magyar könyvet megvásároljon. Az ő szellemi irányításuk, vezetésük, számukra a helyes koloniális magyar út megmutatása, feladataiknak vázolója fontos magyar kötelesség, mert hiszen belőlük lesz az új középosztály, az értelmi réteg, amely vagy olyan intelligens és jó magyar lesz, hogy nemcsak a saját, hanem az egész kolónia s így az egyetemes magyarság történelmi és korszerű szociális érdekeit és feladatait is vállalja itt, az idegenben is, vagy pedig elemyed, beolvad és eltűnik a fajok és népek roppant kohójában.

A pontos tájékozódás szempontjából legutóbb különböző kérdéseket tettem fel ennek az ifjúságnak s arra kértem őket, hogy válaszaikat a következő héten írásban adják be. A kérdések a következők voltak:

1. Miért jövök az önképzőkörbe?

Az érdekesebb válaszokból idézek néhányat: „Azért, mert kulturális szempontból igen fontosnak tartom, hogy itt, külföldön, az ifjúság tegyen valamit a szellemi fejlődéséért a kenyérharc és a könnyű szórakozásokon kívül.“ — „Mert szükségesnek tartom, hogy egyszer egy héten kiszakítsam magamat az egyoldalú és anyagias hétköznapi életből és megismerkedjem hozzám hasonló korú és gondolkodású magyar fiatalemberekkel.“ — „Engem a meleg és közvetlen baráti hangulat kapott meg nagyon.“

2. Mit tartok az önképzőkör céljának?

(Ezt egyik legfontosabb kérdésnek tartottam, mert tudom, hogy kívülről ráerőszakolt célkitűzéssel nem lehet egy emberi csoportot megragadni; a célnak belülről, magából a közösségből kell származnia a csoport belső szellemi dinamikájának és irányának a megfogalmazásaként.) Néhány érdekes válasz:

„Az önképzőkör célja, hogy alkalmat adjon a tagoknak arra, hogy felszínre hozzák és kifejlesszék képességeiket. A maguk és mások próbálkozásából tanuljanak és tisztába jöhessenek azzal, hogy milyen irányban van valamilyen tehetségük, ahol érdemes munkálkodniuk.“ „Az önképzőkör legyen az a hely, ahol a kibontakozni vágyó ifjúság a maga problémáit

saját maga próbálja megoldani.“ „Legyen nyitva minden művészi és tudományos stb. törekvés számára.“ „A magyar kolónia fiatalságát összetartani s ez összetartást művelődésre és szórakozásra felhasználni.“

3. Mennyiben foglalkozunk szépirodalommal?

(Az önképzőkör természetéből folyik, hogy először túltengett a szépirodalmi munkálkodás. Csaknem mindenki verset, novellát vagy szépirodalmi tanulmányt írt s mivel figyelmeztettek bennünket a fűzfaköltészet veszedelmeire, szükséges volt a kérdést feltenni.) Többen így válaszoltak:

„Feltétlenül foglalkoznunk kell szépirodalommal. Szépirodalmi kísérleteink megtanítanak bennünket arra, hogy gondolatainkat hogyan kell kifejezni tömören, egyszerűen, szabatosan és magyarosan; javítja stílusunkat, kifejleszti ízlésünket s az igazi műalkotások felismerésére és megbecsülésére nevel.“ „Szükséges az, hogy nagy írók és költők műveiből olvassunk fel szemelvényeket.“ „Törekednünk kell a brazil irodalom megismerésére is.“ „Tartsunk brazil nyelvű felolvasásokat is!“

4. Milyen tárgyról szeretnék előadást hallani?

Íme, a braziliai ifjúság érdeklődése: „saját foglalkozásunkról, anatómiáról, rádióról, képzőművészetről, szociológiai problémákról, világtörténelemről, természettudományi kérdésekről, aktuális problémákról, művészettörténetről, Freudról és a pszichoanalízisről, magyar zeneszerzőkről, főleg „könnyű és érdekes témákról“ ... stb.

E válaszokból látjuk, hogy ifjúságunk érdeklődése meglehetősen tágkörű és sokoldalú, úgyhogy a központi csoportosítás nem lesz könnyű feladat.

5. Melyik híres íróról, vagy műről szeretnél valamit hallani?

„Új, mostani, de igazi tehetségről“ ... „bármelyikről“, ... „minden jó íróról“, „bármelyik többé-kevésbé ismertről“ s az ehhez hasonló válaszok azt mutatják, hogy erre a kérdésre a tagok nem tudtak konkrét választ adni, mert eddig rendszertelenül olvastak és a magyar irodalomban sokkal tájékozatlanabbak, mint gondolnánk.

Válaszoltak ezenkívül még a következő kérdésekre: 6. Tudnál-e valamilyen tárgyból előadást tartani? 7. Szereted-e a szavakat? 8. Érzed-e, hogy jó irányban haladunk és így össze tudunk-e majd tartani? 9. Mikor és hányszor jöjjünk össze? 10. Szeretnél-e levelezni hazai magyar ifjával, vagy leánnyal?

Íme, itt él közöttünk egy kis ifjúsági csoport, amely szellemileg már felébredt, érdeklődik és tájékozódik, nemcsak önmaga, a saját ifjúsági problémája iránt, hanem a külvilág, a társadalom felé is; becsüljük meg hát őket és segítsük, ahol tudjuk.

Az utóbbi három évben megrendeztük a fogalmazási versenyeket is, amelyeknek az volt a célja, hogy megismerjük a braziliai magyar ifjúságot és levélbeli összeköttetést teremtsünk az óhazai ifjúsággal. Iskolás gyermekeink már évek óta leveleznek óhazai elemi iskolás gyermekekkel, ez azonban nem elegendő, mert szükség van arra is, hogy az iskolát járt nagyobb, 16—24 éves korú fiatalok is levelezzenek egymással. Kívánságaink a következők voltak: A levél terjedelme legkevesebb két füzetoldalnyi legyen, de lehet több is. A levél egyszerű, természetes hangú, csinos külsejű, tintával írott legyen. (Minden levelet díjmentesen továbbítunk az óházába.)

A levél tartalma a következő, vagy hasonló kérdések körül forogjon: Miért írod ezt a levelet? Hány éves vagy és milyen idős fiúval, vagy leánnyal akarsz levelezni? Magyarországon születted, vagy Braziliában, hol, mikor? Milyen községből vándoroltak ki szüleid, mikor és miért? Jártál-e magyar iskolába, vagy ha nem, hol tanultál meg magyarul? Mivel keresik szüleid a kenyerüket? Mivel foglalkozol, hol dolgozol, mi a mesterséged, vagy mire készülsz? Meg vagy-e elégedve a helyzetekkel és miért? Mennyi a havi kereseted? Van-e megtakarított pénzed, házad, földed? Hányan vagytok a családban és ki hol dolgozik? Mit tudsz az interiori, az ország belsejében élő magyarokról? Szeretnél-e látni Magyarországot és miért? Mit találsz jónak Braziliában? Olvasod-e a brazil lapokat? Mit gondolsz, hogy lenne ismét erős és gazdag Magyarország? Mit üzensz az óhazai magyar ifjúságnak?

Felhívásunkra 34 (harmincnégy) érdekes és értékes levél (dolgozat) futott be, amiket egy bíráló bizottság áttanulmányozott és a derék ifjaknak és leányoknak díszes ünnepség keretében adta át a pénz- és könyvjutalmakat. Ez az ünnepség nov. 5-én volt a Sao Bento gimnázium dísztermében, ahol egyúttal bemutattuk a „Szent István“ és a „Magyar falu“ című nagyszerű propagandafilmet is. Tanítóink részletesen ismertették a fogalmazási versenyek célját és jelentőségét koloniális és egyetemes magyar szempontból egyaránt. A fogalmazási versenyek célja nem más, mint a brazíliai magyar ifjúság és az óhazai ifjúság között a levélbeli kapcsolat kiépítése és megtartása, valamint a magyar szülők Braziliában született gyermekeiben a magyar kultúra és az ősi magyar múlt értékei és alkotásai iránti megbecsülés felkeltése, fejlesztése és ápolása.

A fogalmazási verseny sok rejtett koloniális jelenségre adott választ, illetőleg új problémákat vetett fel. Fiatalságunk ösztönösen megérezte, miről van szó: önmagáról, ezért futott be 34 csinos, tiszta, izzó magyar lelkű levél, amely mind értékes, még a leggyengébb is. Kolóniánk tehetősebb rétege könnyelműen félrehúzódott attól, hogy ezt a nemes *ifjúsági* mozgalmat anyagilag támogassa, ami azt mutatja, hogy nem becsülte fel a jelentőségét. A versenyben különben egyetlen városi, középosztálybeli ifjú sem vett részt, a leveleket mind egyszerű munkásifjak és dolgozó lányok írták.

Ezek a levelek megmutatják azt, hogy milyen nehezen él a brazíliai magyarság annak ellenére, hogy azt szoktuk mondani, hogy itt mindenki jól keres. Pedig a legszegényebb réteg még meg sem szólalt, mert talán nem is járhatott magyar iskolába a mostoha körülmények miatt.

A dolgozatok két világot mutatnak: egyrészt a brazíliai magyarság nehéz, küzdelmes, nyers életét, másrészt pedig egy vágyálmokkal telített illúzió-világot, különösen a visszavándorlásra vonatkoztatva. Mind a két látásmód értékes és szükséges! Meg kell ismernünk az igazi valóságot, a magyarság itteni helyzetét s ezt nem szabad letagadnunk, de belülről, a lelki szemeink előtt ott kell lebegni az örök hazának: Hungária Aitema fényességes arcának!

Azt is megláttuk e levelekből, hogy ez az ifjúság szereti és megbecsüli Braziliát és sokat dolgozik érte. A mi kötelességünk az, hogy őrizzük bennük azt, ami magyar. Nagy testi-lelki küzdelem zajlik le bennük: hazát foglalnak Braziliában.

Az ünnepségen Boglár Lajos konzul nagyszerű beszédet mondott az egybesereglett magyarságnak és ifjúságnak. Különösen kiemelte azt, hogy a magyart mindenütt dicsérik Braziliában, nem csupán becsületes és odaadó munkájáért, hanem különösen egyenes jelleméért, magyaros becsület-érzéséért is. „Egy fejlett fát csak úgy ültethetünk át idegen talajba, ha annak gyökérezetével együtt a hozzátapadt földet is átvisszük, átültetjük. A kivándorlónál ez a gyökérezethez tapadt göröngy nem más, mint az a lelki és nemzeti kultúra, amelyben felnőtt. A kivándoroltnak tehát a magával hozott lelki útravalóból, azaz sajátos kultúrájából, nemzeti tradícióiból kell táplálkoznia és erőt gyűjtenie. A régi forrásokhoz kell visszatérni, hogy megérhesse azt az időt (ha nem térhetne vissza óhazájába), amikor ivadékaiban az idegen talajban is képes gyökeret eresztetni és új életet hajtani a magyar kultúra.“

Befejezésül kiragadok néhány érdekes idézetet a levelekből.

Egy Braziliában született anasztási kislány írja: „Ami a magyaroké, az az enyém is!“ (R. Nagy Juliánná). — „Az én apám földműves munkás és a legnehezebb munkával keresi meg a mindennapi kenyérünket és ötöd magát tartja kenyérrel“ ... „Van egy kis házunk, semmi más“ (Pásztor I.). — „Nekünk van egy kis házunk, édes apám dolgozik a húsgyárban és édes anyám itthon van.. . Braziliában nagyon drága

az európai gyümölcs és Magyarországon minden olyan olcsó“ (Riener E.). — „Én nagyon megörültem, mikor meghallottam, hogy Magyarország nagyobb lett. Gondoltam, hogy mi is elmegyünk az ó hazába“ ... „Ne hargudjatok, hogy ilyen az írásom azért én mindig igazi jo magyar akarok leni“ (Tóth K.).— Egy otthon járt cserkészünk írja: „Itt az újhazában az első években a legnagyobb szabadságnak örvendtek a külföldi nemzetek, közöttük mi magyarok is, de sajnos, az utóbbi időben az európai politics itt is felbontotta a szabadságunkat, úgyhogy ma már egy külföldi nemzet egyesületének a fentartása igen nagy nehézségekbe ütközik s az idegen nyelvű iskolákban is csak 10 éven felülieknek szabad nyilvánosan a saját anyanyelvén tanulniok“ (Bakos L.). — „Édes apám asztalos, az idősebb fiútestvérem kárpitos segéd, és én ha Isten segít lakatos mesterséget fogok tanulni. Még három kis testvérem van. A megélhetés úgy szegényesen még kielégíthető, de ahol egy ilyen nagy családnak a kenyér keresője nem szakember, bizony nagy nehézségekkel kell megküzdenie a család fenntartásáért“ (Bakos I.). — „Édes anyám nagyon nehezen keresi meg a mindennapi kenyerünket, mert édes apám nem tud dolgozni nem lát már tíz éve, szembetegséget kapott és megvakult. Én is dolgozom a városban azért, hogy segítsek szüleimnek s valamit tudjunk spornolni, hogy egyszer Isten segítségével haza mehesünk a mi szép magyar hazánkba“ ... — „Meg vagyunk mi elegendve a helyzettel de mégis idegenben vagyunk“... — „Van egy kis házunk egy kis földünk és a kertben gyümölcsfák“ (Lovász E.). — „Milyen örömmel látuk a filmet amit Magyarországról mutattak!... — Láttuk a Kongresszust és sőt hazánk szeretett Kormányzóját is, könyvbehulot szemekéi. De jo is lenne otthon lenni... Braziliában jónak találjuk a nyarat mert nem kell téli ruháról gondoskodni meg a tüzellőről. Azután ehetünk sok banánt mert az itt nagyon olcsó és igen fontos táplálék... (Lovász E.). — „Mi nem laktunk a városban hanem kávéfazendán dolgozott édes apám és ott nem volt iskola. Így mikor elértem a nyolc évet tábla palavessző helyet kaptam egy szép kis kapát kemény fanyéllal és mentem minden nap édes apámmal és anyámmal kapálni... Én kaptam ábécés könyvet nagyon érdekes volt és szépnek találtam de hamar meg is haraguttamra mért sokat megvert de nem a könyv hanem édesapám ő lett a tanítom. Nappal dolgoztunk este tanultunk. ... 2 évi tanulás után olvas-tam és írtam. ... Már keztem tanítani az öcsémet... (Kis I.). — „Szüleim is kijötek, gondolták hogy jobb lesz itt Braziliában de bizony mindig azt mondják, hogy jobb volt otthon, mert itt nagyon nehezen keressük meg a kenyerünket“ (Becsei J.). — „Naponta 8 órát dolgozok és annyit megkeresek, amennyi a testvéreim keresetével együtt fedezi a családi gondokat, a családban kilencen vagyunk testvérek, melyek közül öten hazulról jöttünk, négy pedig itt született Braziliában ...“ — „A hazai életről csak annyit tudok amit az iskolában tanultam (öt évig) könyvekben láttam Magyarország szép városait... — „Brazília nagy és hatalmas. szeretném, ha Magyarország is, ha nem is hatalmas, de olyan lenne mint volt és ez csak olyan esetben történhet meg, ha minden magyar szívvel lélekkel egyaránt összetart...“ (Annaházi I.).

Hogy él a brazíliai magyar munkásifjúság? íme:

„Munkánk végeztével sietünk haza megvacsorázunk és mire besötétedik megjárjuk még eljön a 8 óra addig olvasuk úgy a Brasil mind a Magyar újságból tagja vagyok egy magyar egyesületnek ami most brasil néven szerepel, de azért csak magyarul beszélünk, vagy egy kis könyvtárunk abból viszünk haza könyveket, ezenkívül vannak más szórakozó eszközök, most mást egyelőre nem tudok írni. (Annaházi István). — „Én ezzel a helyzettel nem vagyok megelégedve, mert tudom, hogy valamikor visszakapjuk Magyarországot elvesztett területeit és haza főgnak szállítani minket. (Bezeg István). — „Szerény nézetem szerint úgy lenne erős és gazdag Magyarország, ha a világ minden részében élő és hazakivánczó magyarokat haza szállítanák az óhazába.“ (Bugyi Anna). — „Egy magyarnak sem veszett még ki az a tudat a leikéből, hogy egyszer hazamenjen.“ (Bugyi Sándor). — „Én itt születtem de szivemben él a magyar hazáért a szeretet, — Braziliát szeretem mert sok magyaroknak adott megélhetést.“ (Gránitz István). — „Én nem olvasom a brazil lapokat mert szüleim nem engedik.“ (Hajmásy G.). — „Nem jártam magyar iskolába. Apukám tanított meg írni és olvasni magyarul, esténként nagyon türelmesen egy egésznapos munka után. — Sok éveken át keservesen dolgozott apukám és annyit tudót szerezni hogy egy kis műhelyt

nyitott és most abból élünk nagy keservesen... Én kereskedelmi iskolát végzek, hogy később majd elvégezzem az üzleti dolgokat és így szüleimnek tudjak valamit segíteni ... — Mink öten vagyunk és csak apukám dolgozik...— Csak azt tudom az interiorbeli magyarokról, hogy szenvednek nagyon, mert sokat kell hogy dolgozzanak és nagyon keveset keresnek.. .“ (Hajmásy Rózsika). — „A családban csak magyarul beszélünk“ (Jóó Sándor.) — „Amióta kimarattam az iskolából mindig az zaklatott, hogy talán Magyarország elfelejtette megkérdezni az iteni magyar ifjúságot vajon éltek e még?“ (Mohnács György). — „Itt Brazíliában minden minden jó, szabad ország, csak vigyázni kell, hogy se kül se belpolitikába ne keveredjünk, ami talán ártana a Brazil államnak.“ (Balázs József). — „A mai helyzettel igen meg vagyok elégedve, egész héten dolgozom, reggel nyolctól este 6-ig. Vasárnap elmegyünk a templomba, délután a moziba, este meg a magyar egyesületbe, szórakozni, táncolni,“ ... majd hozzát teszi: „Sajnos a kereset igen kevés, 150 milreisz (30 pengő). (Horváth Piroska). — Végül megemlítem még egy idézetet, amit egy 16 éves brazíliai magyar ifjú írt levelében: „Magyarország mindig fog lenni, örök életig!“ (Mohnács György).

Ha az óhazai magyar ifjúság is így hiszi ezt, de magyarságát nem üres frázisokban, külső, felszínes formákban, hanem országmentő és jövőformáló korszerű cselekedetekben mutatja meg és szétszört vértestvéreiért majd áldozni is tud, ha mást nem, egy-egy használt könyvet, folyóiratokat s néhány őszinte szót, akkor Mohnács Györgynek igaza lesz.

KORDÁS FERENC

A DÉLSZLÁV MADÁCH

MAGA A JELENSÉG, hogy Madách művéhez egyszerre két szerb fordító is nyúlt, nemcsak magyar szempontból érdekes. Nemcsak azt jelenti, hogy az európai viszonylatban sokáig eléggé nem értékelt költő ma egyre nagyobb közönséget hódít és világirodalmi rehabilitációjának szinte virágkorát éli. Szerb szempontból ennek az érdekes irodalmi jelenségnek mélyebb jelentősége is van. Jelenti a klasszikus szerb irodalom hagyományainak egyenes folytatását, jelenti azt, hogy a világháború után politikailag tőlünk oly távolra került szerbség nem szakadt el szellemileg a magyarságtól, nem szakadt el a klasszikus szerb irodalmi hagyománytól, melynek egyik legfontosabb mintája mindig a magyar irodalmi műveltség volt. A szellemi kapcsolatok illetően megőrzésében kétségkívül nagy szerepe van annak a magyarságnak, mely az új államban kisebbségi sorsba jutott és a szellemi együttélésben nagy közvetítő feladatot vállalt. Másrészt azonban a hagyományok ápolásában a szerb nemzetnek éppen az a része jár elől, mely a világháborúig a magyar állam keretében élt és magyar kultúrán nevelődött.

Bár ez a szellemi kicserélődés éppen a kisebbségi magyarság erőfeszítései révén lassanként kétoldalúvá kezd válni, az átvevő szerepét eredetileg a szerbség játszotta. Az irodalmi hatásnak ez volt a természetes iránya, hiszen a szépen elinduló középkori irodalmi műveltség elsorvadásával a török időkben a szerbeknél jóformán minden irodalmi tevékenység szünetelt és a XIX. század elejéig náluk igazi értelemben vett irodalmi életről, de még irodalmi nyelvről sem beszélhetünk.

A Magyarországon élő szerbek pedig már földrajzi helyzetüknél fogva is elsősorban a magyar kultúra hatásának voltak kitéve. E művelődésbeli hatásokat azonban csupán irodalmi síkon nézni, pusztán irodalmi hatások,

átvételek és fordítások mértékével lemérni nagyon is egyoldalú szemlélet volna. Kétségtelen, hogy legkönnyebben ezen a területen nyomozható és mutatható ki a magyar műveltség állandó átáramlása, hiszen itt az emlékek maguk beszélnek s az összehasonlító munkát az irodalomtörténeti részletkutatás nagyjában el is végezte. Sokkal nehezebb azonban a magyar művelődési hatások megfigyelése és megfogalmazása más területeken.

A török elől menekülő vagy vele együtt haladó szerbség magyar talajra érve egészen más kulturális viszonyok közé került, mint ahogy óhazájában élt. Bármennyire elválasztotta is a jövevényeket vallásuk, gondolkodásuk és általában egész életmódjuk a befogadó néptől, századok folyamán az itt lakó szerbség sok tekintetben mégis a magyarsághoz idomult s az óhazai és az elköltözött két néprész között népi karakterben, életszínvonalban és szellemi kultúrában máig is látható különbség fejlődött ki. A XVIII. és XIX. század fordulóján a nemzeti eszme fel-támadása idején éppen a szerbség magyarországi részénél indul meg az új, európai értelemben vett szellemi élet. Újvidék lesz a „szerb Athén“, amint akkor nevezik s a Vajdaságból kikerülő szellemi elit magyar gimnáziumokban és Pest egyetemén nevelődik. A török uralom alól felszabaduló Szerbiába pedig éppen a Magyarországból átvándorló értelmiségi réteg közvetíti az európai kultúrát, ők szervezik meg a jogi életet, az iskolaügyet és a gazdasági haladást célzó intézményeket. Innen van az, hogy az úgynevezett vajdasági szerbek körében a magasabbrendűségnek bizonyos érzése él, mely a mai állam keretein belül a többi szerb provinciákkal szemben, éppen a Vajdaságnak szán bizonyos megkülönböztetett szerepet s ezzel kapcsolatban megkülönböztetett bánásmódot is követel számára.

Mindezt ma, mint tagadhatatlan valóságot tudjuk, de magáról az átalakulási folyamatról, végbemenéséről és eredményeiről nincs igazi képünk. A részletmunkának kell még kikutatnia, milyen kulturális javakkal gyarapodott a szerbség éppen az új hazában, mennyiben alakult át gazdasági élete, jogi és politikai felfogása — hogy csak a néhány legfontosabb szempontot említsük — és mennyiben előzte meg fejlődésében az óhaza lakosságát. Csak így lesz teljes képünk arról a szerepről, mely a szerbség európaiasodásában a magyarságnak jutott. Ha e kérdést pusztán irodalmi szempontból nézzük is, jó összefoglaló munkák hiányában a szerb irodalmi műveltség magyar forrásairól is csak elszórt cikkekből és többé Kevésbé sikerült disszertációkból szerezhetünk bizonyos értesüléseket. Kétségtelen, hogy a magyar írók közül elsősorban a XIX. század nagy költői és elbeszélői, Arany, Petőfi, Jókai hatásával kell számolnunk. Ez a magyar irány keresés a szerb irodalmon klasszikus hagyományként vonul végig és aligha van jelentősebb író, akire valamiképp a magyar irodalmi műveltség termékenyítőleg ne hatott volna.

Kerek félszázada annak, hogy az Ember tragédiája szerb fordításban először megjelent. Arany Toldijának klasszikus fordítója Zmaj-Jovanovics Jovan, a magyar kultúrán nagyra nőtt szerb költő Madách művét is megszólaltatta a maga anyanyelvén. Ezzel a fordítással azonban korántsem aratott olyan sikert, mint pl. a Toldival, aminek oka talán abban keresendő, hogy a fordító nem igen mélyedt el munkájában, inkább csak úgy nyúlt hozzá, mint irodalmi érdekességhez és nem mint külön stílusátérzést követelő műremekhez. Stílusa nem is tudta megragadni a szerb közönséget, s éppen ezért maga a mű sem tudott ebben a fordításban soha igazán népszerűvé válni. Úgy látszik, hogy a lírába és epikába született költő Madách tömör, kemény, sokszor rideg drámai nyelvét nem tudta oly odaadó költői átérzéssel tolmácsolni, mint például Arany epikus derűjét vagy Petőfi lírai lendületét.

Mivel Zmaj-Jovanovics fordítását a szerb közönség semmiképp sem tekintette véglegesnek, a háború utáni években egy újabb fordítás készült, mely azonban csak 1938-ban jelent meg nyomtatásban. Az igen izléses kiállítású, eredeti illusztrációkkal díszített munka kiadását a „Kalangya“

című folyóirat vállalta, mely megindulásától fogva a magyar-jugoszláv kulturális közeledés legfőbb szószólója volt. A „Klearchos“ álnév mögé rejtőző fordító magas papi méltóságot viselő személyiség és éppen ez a körülmény adja kezünkbe a fordítás megértésének, stílusbeli erőnyeinek és gyengéinek kulcsát. Meg kell állapítanunk, hogy a nyelvi félreértésektől mentes munka a magyar nyelvnek kitűnő, szinte filológiáikig elmélyített ismeretéről tanúskodik. A fordító azonban, úgy látszik, inkább vallási, mint drámai szempontból nézte a művet és így elsősorban arra törekedett, hogy a magasztos eszméket minél számyalóbb, minél fenségesebb nyelven szólaltassa meg. E fordításnak kétségtelenül azok a legsikerültebb részei, ahol a fordító megtalálta a maga sajátos területét, a vallási elmélkedés széle-
sebben folyó nyelvét vagy a himnusz szárnyalását, kevésbbé tudta azonban megragadni a lüktető drámai részletek nyelvi tömörségét.

Az amúgy folyékony és jól olvasható fordításnak van két látszólag pusztán alaki hibája, mely azonban valójában az egész mű teljes áttí-
zálására vezetett. „Klearchos” ugyanis Madách ötödféles jambusai helyett tizenhárom szótagú sorokat használ, az eredeti verssort tehát két-három szótaggal megtoldja, bár erre a szerb nyelv természete nem kényszerítette. Így ahol szószerint tudná is fordítani az eredetit, nem képes megtartani Madách mondatainak lapidáris rövidségét, hanem kénytelen a megnyújtott sorokba egyes szavakat, henyé jelzőket, sokszor egész kis mondatokat beletűzdelni, hogy kellő szótagszámot nyerjen. Fordítás helyett tehát inkább magyarázgatást kapunk. A másik alaki hiba talán félreértésen alapult. A verses drámában az egyes szereplők mondókájukat legtöbbször nem a verssor végén, hanem valahol sor-
középen fejezik be s a következő szereplő a csonkán hagyott sort folytatja. Jó szövegkiadások ezt világosan fel szókták tüntetni. A szerb fordító azonban ilyen esetekben legtöbbször új teljes sorokat kezdett, ami által számos előző sor maradt csonkán, az új sorok pedig fölösleges szószapo-
ritásra adtak alkalmat. Ezek az alaki kifogások jelentékteleneknek lát-
szanak ugyan, de valójában arra vezettek, hogy az eredeti mű tömörsége teljesen elveszett, az aforizmaszerű, éppen nyelvi telítettségükkel me-
ragadó fordulatok magyarázgatásokká terjedtek széjjel.

Mindezt betetőzi a fordítónak körülírásra amúgy is hajlamos, bőbeszédű stílus. Ha csupán alakilag vetjük is össze a két művet, a szerb munka egyes részei — Lucifer vagy Ádám egy-egy beszéde — sorokkal hosszabbak az eredetinél. Így Madách zsúfolt drámai nyelvéből alig megy valami át a fordításba, maga az egész dráma pedig parafrá-
zissá lett és inkább vallási meditációhoz hasonlít, melyben az eredeti lüktetését a magyarázkodás terjengőssége váltotta fel. A szerb stilisztika szempontjából is felhozható néhány kifogás e nyelv költőisége ellen. Feltűnő pl. a gyakran előforduló hiátus, amit a szerb költői nyelv nem igen tűr. Bármennyire is tiszteletreméltó „Klearchos” fáradozása, hogy Madáchot szerbül új fordításban szólaltassa meg, ez a mű nem Madáché, ez a nyelv nem az igazi szerb költői nyelv. Úgy gondoljuk, hogy ilyen nagy feladat elvégzésére csak több költői megragadottsággal és nagyobb drámai stíluskészséggel lett volna szabad vállalkozni. Ezt a fordítást aligha fogja valamikor a szerb irodalomtörténet Madách végleges tol-
mácsolásaként elfogadni.

Éppen ez indította a szerb költőt, Stefanovic Svetislavot, hogy ő is belefogjon a nagy mű átültetésébe. Stefanovic neve jól ismert nálunk azok előtt, akik a délszláv-magyar kulturális közeledés fejlődését az utóbbi évek-
ben figyelemmel kísérték, őt magát szoros rokoni kötelékek fűzik Magyar-
országhoz, nyarankint gyakran ellátogat hozzánk és ilyenkor állandó vendége könyvtárainknak. Ismeri jól a magyar irodalmat, sokat foglalkozik népi kultúránkkal és odahaza különösen a magyar etnográfiai kutatások mód-
szerének és eredményeinek lelkes terjesztője. Aligha van ma Jugoszláviá-
ban még egy vérbeli szerb író, akinek valóban ennyire szívügye lenne a magyar-jugoszláv kulturális közeledés és szellemi kicserélődés. Bár számos nagy elmélyedéssel írt filológiai dolgozata is megjelent, Stefanovic első-

sorban nem tudós, hanem költő. Finomhangú, átszellemült lírája jelentős értéke a mai szerb irodalomnak. A mi szempontunkból azonban talán még ennél is fontosabb, hogy e mellett elsőrendű műfordító is. Elég itt csupán azt megemlítenünk, hogy nemzetét teljes Shakespeare-fordítással ajándékozta meg. Ilyen előzmények után vállalkozása tehát nem lephet meg bennünket.

Nagy drámai stíluskészség, hosszú műfordítói gyakorlat és rutin birtokában fogott Stefanovic az Ember tragédiájának átültetéséhez; ez érzik minden során. Az eredeti formához való szigorú ragaszkodásnak műfordítói elve, — melynek értelmét nálunk Babits fogalmazta meg oly világosan a maga Dante-fordításáról írt műhelytanulmányában — teljes mértékben érvényesül nála és éppen ez mutatja, hogy „Klearchos“ mennyire fölöslegesen toldotta meg a sorokat. A szerb szöveg sorról-sorra követi a magyart, sehol egy nyelvi félreértés, sehol egy kisiklás. Madách magvas, tömör mondatai szószerint folynak egymásután a fordításban is, minden szószaporítás és körülírás nélkül, s mégis a legnagyobb könnyedséggel lesznek verssé. A Shakespeare-fordításokon iskolázott stílusművészetnek érett alkotása ez a munka. Amennyire a közzétett részletekből ítélni lehet, úgy látszik, a szerb irodalomnak ez lesz a végleges Madách-fordítása, olyasvalami, mint nálunk pl. Arany Aristophanese vagy Babits Danteja. Úgy tudjuk, hogy Belgrádban már folynak a színrevitel előkészületei és minden remény megvan arra, hogy a szerb közönség csakhamar színpadon is láthatja majd a szívéhez már közel hozott művet.¹

Amennyire természetes folytatása a klasszikus szerb irodalmi hagyományoknak ez a két Madách-fordítás, éppen akkora meglepetés két szlovén író, Novak Vilko és Debeljak Tine vállalkozása, hogy az Ember tragédiáját anyanyelvükön megszólaltassák. Nálunk csak kevesen tudnak valamit is a magas színvonalú szlovén szellemi életről, hiszen irodalmukból csupán Cankar jutott el hozzánk. A velünk szomszédos népek közül kétségtelenül a szlovénnel törődünk legkevesebbet és náluk is az idősebb generáció lelkében szoros politikai kapcsolatban élő szláv népek — horvátok, tótok — több gyűlölettel, mint tárgyilagossággal rajzoltak rólunk; a fiatal generáció pedig sportsikereinken kívül alig tud mást felőlünk. Annál megkapóbb, hogy vannak, akik félretéve minden öröklött politikai előítéletet, kulturális úton igyekeznek közelebb jutni hozzánk. A kezdeményezés elsősége e tekintetben Novak Vilkot illeti. Mint a muraszombati gimnázium tanára került szorosabb kapcsolatba a magyar kultúrával. Érdeklődése elsősorban a magyarországi vendek irodalmi műveltségének kutatására irányult és ezzel kapcsolatban tanulmányozta a magyar irodalmat is. Állandó figyelemmel kíséri a nálunk megjelenő szlovén vonatkozású írásokat és hazai közönsége számára írt tájékoztatásaival egyik legszorgalmasabb munkása a szellemi közeledés eszméjének. A szépíró Debeljakkal együtt készített fordításból a legtekintélyesebb szlovén szépirodalmi folyóirat (Dom in svet, 1939. 10. sz.) közölt részletet, melyhez Novak írt igen alapos kísérő tanulmányt. Az alig négy lapnyi mutatvány alapján nehéz ugyan az egész munkáról végleges ítéletet mondani, de ez a rövid részlet is (az első szín) eléggé mutatja azt a nagy odaadást és műgondot, mellyel ez a fordítás is készült. Tartalmi hűség és formaművészet dolgában Novak és Debeljak munkája semmivel sem marad el Stefanovićé mögött és egyben arról is tanúskodik, hogy a számban kicsi szlovén nemzet kultúrája milyen magas fokon áll és

¹ A fordítás még nem jelent meg teljesen nyomtatásban, csak a XI. színt közölte a „Nova Smena“ című szerb folyóirat 1939 május—júniusi száma, a VI. színt a nálunk újonnan alapított „Jugoslovensko-madžarska Revija“ legelső száma.

önállóvá művelt irodalmi nyelve milyen könnyen kiállja ezt a nehéz erőpróbát.

Ma, amikor a délszláv-magyar politikai közeledés a két szomszédos ország népei között egyre melegebb érdeklődést vált ki és egyre mélyebb szellemi kapcsolatokat is követel, nem lehetett szerencsésebb találkozás, mint az, hogy a magyar irodalom egyik legjelentősebb költője szerbül és szlovénül egyszerre szólalhatott meg.

HADROVICS LÁSZLÓ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Hitler és Mussolini találkozása. — A francia fegyverszünet. — Az új francia rendszer. — Az angol-francia ellentét. — Németország Anglia partjai előtt. — Az angol-olasz háború. — A Szovjetunió és a beszarábiai kérdés megoldása. — Ciano és a magyar államférfiak Münchenben. — Magyarországi Bulgária és a román kérdés.

NÉMET CSAPATOK győztesen haladtak előre június közepén a szétbomló Franciaországban s Hitler és Mussolini, az új szárazföldi helyzet immár vitathatatlan urai, még a hadműveletek folyamán szükségesnek látták, hogy találkozzanak és megbeszéljék a francia vereséggel, majd meg a már küszöbön álló francia fegyverszüneti kérelemmel kapcsolatos új lehetőségeket. Június közepének a két európai diktátor új müncheni találkozása, illetve Franciaország kapitulációja volt a legnagyobb diplomáciai eseménye. A francia kapituláció szükségét Pétain tábornagy, az új francia miniszterelnök jelentette be. Reynaud kormányának el kellett távoznia s a francia politika köreiből azok az elemek kerekedtek felül, melyek a Németországgal való megegyezést hangoztatták. Reynaud a végsőkig folytatni akarta a háborút, Pétain és csoportja viszont amellet volt, hogy a németekkel kötendő fegyverszünet árán kell még menteni, ami még menthető. Reynaud az angolbarát francia politikai vonalvezetést képviselte, kapcsolatban a demokratikus tradíciókkal, amiért kormányzatát német részről „plutokratikusnak“ is jellemezték; viszont Pétain tábornagy Verdunnél az első világháborúban ugyan feltartotta a német rohamot, de már ekkor is a németekkel való békekötés mellett volt és Clemenceau ezért nem őt, hanem Foch marsallt választotta a fővezéri tisztre. Különben is Pétain, mint Franciaország volt madridi nagykövete, akinek annyi félreértés után kellett Franciaországot összebékítenie Franco tekintélyi kormányzatával, ottani tartózkodása során mint katona és mint autoritativ katolikus, eléggé nagy rokonszenvet kezdett érezni a diktatórikus Spanyolország iránt. Pétain most úgy látta hasonló érzületű csoportjával együtt, hogy a szétzüllött és reménytelen Franciaországnak bele kell nyugodnia a német győzelem által teremtett szárazföldi helyzetbe és a döntő német fölénybe. Reménykedések és illúziók összeomlása után Pétainnek így kellett bejelentenie Franciaország vereségét, okolván ezért a franciák elbizakodottságát, anyagiasságát, gyermektelenségét, önzését — ennél tragikusabb és drámaibb bejelentés és számonkérés alig volt még a francia történelemben.

Még beszélünk alább az új francia politikai rendszerről; most elősorban Hitler és Mussolini találkozásáról emlékezzünk meg. A két diktátor nagy ünnepeztetés között történt müncheni találkozása Németország és Olaszország közös álláspontját volt hivatott tisztázni a fegyverszünet kérdésében. Ezek után utaztak el a francia megbízottak, élükön Huntziger tábornok-

kal, a német fegyverszüneti feltételek átvételére. A franciák számítottak az ellenségeskedések azonnali megszüntetésére; azonban erről már eleve addig szó sem lehetett, míg egyfelől a német-francia, másfelől pedig az olasz-francia fegyverszüneti megállapodás egymást követően meg nem kötött, így tehát még a tárgyalások folyamán is jelentős előrehaladást tettek a német csapatok francia területen; ami Olaszországot illeti, az olasz seregek főleg az alpesi vidékeken végeztek a franciák ellen jelentős hadműveleteket. A fegyverszüneti megállapodások terjedelmét természetesen a német-francia politikai és hadihelyzet határozta meg. Ami pedig Olaszországot illeti, miként eddig Olaszország nem hadviselő állapota során is igen jelentős baráti segítséget nyújtott magatartásával Németországnak, úgy Olaszország szerepe a német-olasz-francia fegyverszüneti megállapodásban elsősorban is pacifikáló jelentőségű. Olaszország, mint ilyen, bírt nyomatékkel eddig is, hiszen az alpesi határokon jelentős francia erőket vont el a hadszíntérről. A német-francia fegyverszüneti megállapodás történeti színhelyen történt, Compiègne erdejében, Napóleon és Joséphine császárné annyi dicsőséget látott kastélyának szomszédságában, abban a híres vasúti kocsiban, ahol 1918 őszen a Németország versaillesi megalázottságát bevezető fegyverszünet megkötött. A német hadvezetés mintegy annak szimbólumául választotta ki e helyet, hogy az új német-francia fegyverszünet eltörli a versaillesi béke eredményeit. A fegyverszüneti megbeszélésen jelen volt Hitler, Göring, Hess is a német hadsereg vezérő tábornokai mellett. A francia megbízottakat udvariasan és méltóságteljesen fogadták. A megállapodás lényege az volt, hogy Németország megszállva tartja a német-olasz fegyverszüneti tárgyalások lezárta követő hatórás határidőig birtokba vett francia területeket, továbbá megszállja teljes hosszában az Atlanti-óceán egész tengerpartját, hogy ezzel elvágja Franciaországot Angliától és haditámasz-tekőkre tegyen szert a szigetország ellen; Franciaország semlegesíti és leszereli hadiflottáját, mely a háború befejeztéig a francia kikötőkben vesztegel 5 leszerel az egész francia hadsereg is és a francia gyáripár azon része, mely nem közvetlenül a francia földből veszi nyersanyagszükségletét, illetve a gyáripár bizonyos százaléká béketermelésre állítatik át.

A német-francia és az olasz-francia fegyverszünet, illetve annak következményei a legkellemetlenebbül érintették Angliát. Anglia a fegyverszünet következtében teljesen elszigetelődött a szárazföldtől. Az angol kormányzat ismételtén kijelentette, hogy nincsen módja Franciaországot felmenteni a szövetségi kötelezettségek alól; viszont Pétain kormányzata azt hangoztatta, hogy Anglia nem segítette kellő módon Franciaországot. Az angol kormányzat most úgy okoskodott, hogy ha a francia kormány kiállt is a háborúból, azért a francia gyarmatbirodalom Angliával marad. Ilyen irányban tették is meg előkészületeiket az angolok. Kezdetben úgy is látszott, hogy a gyarmatok francia vezetősége nem fogadja el a Pétain-kormány által kötött megállapodásokat és tovább harcol Anglia oldalán. Később azonban ez a helyzet megváltozott. Maga Weygand tábornok hatott közre a maga nagy tekintélyével, hogy a gyarmati politikai és hadvezetőségek változtassák meg elutasító álláspontjukat. Különösképpen nagy szerepe volt Weygandnak a közeli francia erők ellenzésének békés leküzdésében. Hogy a közeli nagy haderő Pétain kormányzatához visszatért, az igen megrendítette a Földközi-tenger keleti felében lévő angol állásokat és közvetve, vagy közvetlenül is kihatott Törökország magatartására. Törökország Anglia és Franciaország oldalán állott és készen volt arra is, hogy a német-szovjet orosz jó gazdasági viszony esetére támaszpontokat adjon a nyugati hatalmak repülőflottáinak, melyeknek az orosz petróleumvidékeket kellett volna bombázniok: így tűnt ki ez a németek által lefoglalt francia hivatalos iratokból,

melyek egyik sokat emlegetett következménye az lett, hogy utóbb nagyon sokat beszéltek a török-orosz viszony megromlásáról és Oroszország új törekvéseiről a tengerszorosok irányában.

Visszatérve Franciaország és Anglia viszonylataira, ez a kapcsolat most a legrosszabbra fordult. A franciák új rendszere szemrehányásokkal árasztotta el az angolokat, most már nemcsak azért, hogy nem segítették mostani harcában Franciaországot, hanem azért is, mert az új francia vezetőség Angliának tulajdonítja a német-francia és az olasz-francia viszony megromlását. Az új rendszerben Pétain oldalán egyre nagyobb szerepet kapott Laval. Róla ismeretes, hogy a spanyol és olasz kérdésben mindig a tekintélyi kormányzatok kapcsolatait kereste s velük élénken rokonszenvezett, miniszterelnöksége és külügyministersége alatt sosem állott határozottan az angol-francia „entente cordiale” alapján, hanem igyekezett a francia politikát az angoloktól függetleníteni. Ez neki természetesen nem sikerülhetett olyan mértékben, hogy Franciaország európai helyzetét megerősítse, hanem ellenkezőleg ez az irányzat igen közrehatott abban, hogy Anglia nem egyszer nem viseltetett oly gonddal a franciák érdekei iránt, mint azt a mai helyzetben is elvárta volna a legyőzött Franciaország. Laval most ezekre a régi irányzatokra és mozdulatokra hivatkozott és így vélt rokonszenvet szerezni Németországban a levert Franciaország ügyének. Kétségtelen, hogy a francia kérdésben kedvező oldalmozdulatokat tett Spanyolország, mellyel Pétainnek és Lavalnak elsőrendű kapcsolatai vannak és nem egy vonatkozásban spanyol hatás és ösztönzés is játszott közre a francia belpolitika új fordulataiban. Laval maga a nép fia, azonban ügyvédi és tőkés tevékenységével nagy vagyonra tett szert s leánya házassága révén kapcsolatba került a legrégebb francia arisztokráciával és most már teljesen konzervatív és tradicionális érdekeket képvisel. Ez a konzervatív érdekelttség feledteti azt, hogy az új Franciaország kormánya igen jelentős részben plutokrata egyénekből áll, akik a szabadversenyos demokráciának köszönhetik emelkedésüket, de akik most a tradíciót hangoztatják a nagy forradalom hagyatékával szemben. Hogy a legyőzött Franciaország mégis valami rokonszenvre tegyen szert Németország és Itália vezető köreiből, Pétain és Laval kormánya úgy döntött, hogy szakít nemcsak a Harmadik Köztársaság, hanem magának a nagy forradalomnak, 1789-nek örökségével is és tekintélyi irányba viszi Franciaországot. A francia kormány közben elhagyta az Óceán partjai mellett fekvő Bordeaux-t, eddigi ideiglenes székhelyét is, mivel ez a fegyverszünet értelmében német megszállás alá került és Vichybe, a híres gyógyfürdőbe tette át székhelyét. Itt gyűlt össze a nagy forradalom évfordulójának, a Bastille lerombolását idéző július 14-ikének előnapjain a francia nemzetgyűlés és Laval csoportjának ösztönzésére — természetesen a helyzet nyomása alatt az ellenzék hallgatott, — egy tollvonással eltörölte a nagy forradalom és a Harmadik Köztársaság örökségét és Franciaországot Pétain és Laval vezetése alatt tekintélyi állammá alakította át. Az új alkotmány, amennyire meg lehet ítélni, érdekképviseleti rendszeren nyugszik majd s az új francia társadalom egyik alappillére a család, a munka és az engedelmesség hármassága kell hogy legyen; Franciaország megszűnik elsősorban ipari állam lenni és visszatér a földműveléshez, ami nagyon megfelel a német politika új európai célkitűzéseinek. Másfelől az új francia rendszer így véli kiküszöbölhetőnek a nagy francia gyermektelenséget. Kétségtelen az, hogy az új rendszer megeremtésében Pétain és Laval autoritativ rokonszenvei is közrejátszottak. Kétségtelen az is, hogy Franciaországban az utóbb uralomra került csoport a maga autoritativ-tőkés-katolikus érdeklődésével csak egy ilyen erősnek mutakozó rendszer révén küzdheti talán le a jelentkező társadalmi és nemzeti nyugtalanságot. A Pétain—Laval-csoport ezt a mód-

szert ragadta meg, hogy saját elgondolásai szerint rendezze be Franciaországot a neki kedvező, de különben tragikus pillanatban. De az átalakítás legvégső motívuma mégis az, hogy Franciaország az ilyeszerű új politikai berendezkedés révén a béketárgyalásokon az Európát újrendezni szándékozó tekintélyi államoknál így tegyen szert bizonyos rokonérzésre.

Ez a számítás, eleinte úgy tetszett, nem is látszott érdektelennek. Németország ugyan teljes közönnyel és pártatlansággal figyelte a francia helyzetet, azonban a német társadalom és politika bizonyos megindultsággal látta a francia tragédiát, melyért elsősorban is Angliát és azután az eddigi rossz politikai vezetést okolta, mely sem nem fegyverezte fel kellően Franciaországot, sem pedig nem tudott megfelelő megegyezési alapot teremteni Németországgal. Hiszen eddig is állandó volt a Hitler által is hangoztatott megegyezési óhaj a franciák felé. E pillanatokban elsősorban az olasz sajtó és az olasz politika volt az, amely erélyesen bírálta a francia átalakulást és Németországot is emlékeztetően azt írta, hogy egy ilyen sietős átalakulással Franciaország nem mentesülhet a háborús felelősség alól. Közben Németországban is emelkedtek ehhez hasonló hangok, melyek szerint Franciaország a rendszerváltozás tényével nem mentesülhet a felelősség alól. Hangok emelkedtek Elzász-Lotaringia érdekében is. Hangok emelkedtek a végleges német-francia megoldás mellett: mert, mint e nézetek mondták, Franciaország örökös fenyegetés volt a német egység ellen; visszaemlékeztek Richelieu és XIV. Lajos politikájára, gyökeres rendezést sürgetve a régi német birodalmi történeti jog alapján, mely jóváteszi a Németországot széttagoló wesztfáliai béke igazságtalanságait. Ilyen előjelek mellett máris számolni kell azzal, hogy Franciaország állaga és jelentősége jelentősen visszaeszen. Az új francia rendszer, mint látszik, gyors átváltozásával nem érte el célját a német s még kevésbé az olasz politika irányában; az pedig, hogy majd milyen bírálatot mond róla a francia közvélemény, még a jövő kérdése. Mert míg a német és olasz tekintélyi kormányzat nagy nemzeti szabadságmozgalmakból és tömegmozgalmakból született, az új francia rendszer születése egészen más körülmények között történt. Ezt az igazságot az olasz sajtó nyíltan szemére is hányta Pétain és Laval rendszerének.

Ezalatt Németország még jobban megerősítette pozícióit az Atlanti-óceán partjain Norvégiától kezdve a spanyol határszélig. Ugyanekkor Churchill egyre keményebbé váló vezetése alatt Anglia is berendezkedett a végső védelemre. Hiszen német kijelentések szerint az Anglia elleni támadás bármikor bekövetkezhetik. Churchill kormánya Angliát valóságos erőddé igyekezett átalakítani s minden előkészületet megtett, hogy úgy Kelet, mint Nyugat felől fedezze az angol partokat. E tekintetben az angol kormánynak igen komoly gondot okozott Írország magatartása, mely nem hajlandó bekapcsolódni az angol védelmi berendezkedésekbe s amilyen mértékben hangoztatja semlegességét az európai háború iránt, amennyiben távol akarja tartani a sziget fontos stratégiai területét a háborútól, olyan mértékben emeli ki elzárkózását Angliával szemben is s általában úgy igyekszik a helyzetet kihasználni, hogy az angol-skót-protestáns lakosságú és külön kormányzatú Észak-Írországot, Ulstert is visszacsatolja a zöld sziget teljes politikai egységébe. A szárazföldről elszigetelt Angliában a háborús politikát most már a be nem vált konzervatív és tőkés érdekeltségek helyett egyre nagyobb eréllyel vállalja magára a tekintélyben és hatalomban gyarapodó munkáspárt, mely egyfelől igen nagy mértékben kapcsolódott be a honvédelmi munkába a maga nagy tömegeivel, másfelől pedig minél jobban igyekszik a szociális átalakulás irányába vezetni és szociálisan átalakítani, megújítani Angliát.

Az angol háborús tevékenységnek két színtere van. Az egyik Észak-Európa, a másik a Földközi-tenger. Német repülők egyre nagyobb arányba látogatnak el a szigetország eddig biztos partjai fölé s ugyanekkor angol repülők is igyekeznek viszonzni ezeket a látogatásokat. A másik tevékenységi terület a Földközi-tenger. Olaszország egyre erélyesebben ragadja itt magához a kezdeményezést légi és tengeri flottájával. Az olasz támadások célpontja Málta és a Földközi-tengeren cirkáló angol egységek. Azonkívül az olaszok a szárazföldön is előrehaladnak az angolok afrikai birtokai irányában. Egyiptom az olasz és angol érdekszférák ütközőpontjában így alig mentesülhet a háború következményeitől, ami viszont Törökországot is közélről érinti. Olaszország is élénken figyel Törökországot felé, mert hiszen Olaszországot nem érinti közömbösen a törökök angolbarát magatartása és a tengerszorosok kérdése, ami a szovjet-olasz viszonyoknak érdekes problémája, bár jelenleg nem látszik időszerűnek. Az olasz törekvés az, hogy Anglia a Földközi-tengerről kiszoríttassék s ennek érdekében működik az olasz hajóhad és légierő, mely igyekszik kihasználni azokat az órákat, mikor Angliának, mely a német támadás küszöbén elsősorban ma is flottájára támaszkodik, minden erejét az otthoni szigetek védelmére kell csoportosítania. Anglia viszont számít Amerika támogatására. Amerika fegyveres beavatkozása természetesen nem időszerű, de Roosevelttel kormánya így is sokat tett, hogy Anglia megfelelő segítséget kaphasson. Amerikát különben most belső problémái foglalkoztatják, elsősorban Roosevelttel elnök újjáválasztásának és a jövőben követendő külpolitikai magatartás kérdése. Amerikának figyelnie kell Anglia felé is, hiszen egy angliai német invázióval szemben Amerika sem lehet érdektelen, különösen akkor nem, ha az Atlanti-óceán nyugati felén uralkodó ír partokra támaszkodik ez az angolellenes akció, mint ahogy a szárazföld hatalmai, II. Fülöp spanyol király, XIV. Lajos, avagy még Napóleon is, avagy az 1914-es Németország Írország felől igyekeztek az angol hegemoniát megdönteni. Amerikát emellett Angliával együtt élénken foglalkoztatja a távolkeleti helyzet is, melyet Japán legújabb politikai fejlődése a tengelyhatalmak oldalára akar módosítani. Anglia és Amerika nem akarja engedni, hogy a holland-indiai szigetek Japán kézbe jussanak, éppen így komoly gondot okoz a kínai-japán háborúval kapcsolatban a kulcshelyzetben fekvő Francia-Indokína dolga is. Amerika emellett Dél-Amerikában is eléggé el van foglalva; Németország diplomáciája ugyanis jelentős előrehaladásokat tett a délamerikai államokban. De itt ugyanekkor élénk kilengések is tapasztalhatók a tekintélyi államok ellen is, ami legutóbb a Csile és Spanyolország közt támadt feszültségben jelentkezett. Ez a feszültség annál fontosabb, mert Dél-Amerika mindig a legélénkebb szellemi és gazdasági kapcsolatban volt a spanyol anyaországgal.

A védekező tevékenység mellett Anglia egy pozitív akciót hajtott végre; ez pedig a francia flotta megrohanása és tönkretétele volt július elején. Az angol politika úgy találta, hogy a német-francia fegyverszüneti megegyezés aláírásával Franciaország nemcsak hogy eltávolodott az angol-francia szövetségi kapcsolattól, hanem a német megszállás, illetve az óceáni partok birtokbavétele révén egyben el is veszítette önálló cselekvési képességét. Az angol kormány ezt a meggyőződését Pétain-Laval rendszerével szemben nyíltan ki is nyilvánította azzal, hogy a francia kormány ellenkezésével szemben Londonban egy külön francia nemzeti bizottságot ismert el Franciaország és a francia nép érdekei képviselőjének. Ennek a bizottságnak vezetője De Gaule tábornok, Reynaud és Weygand egyik katonai tanácsadója lett, aki rádióüzeneteiben ismételtlen izgatott a német-francia fegyverszünet és Pétain kormánya ellen. De Gaule befolyására sürgette eredménytelenül Reynaud is a francia haderő gépesítését, amit az egymásután következő

kormányok könnyelműen elmulasztottak s így nem utolsósorban a gépi felszerelés elégtelensége volt az oka Franciaország katonai összeomlásának. A francia hadvezetés ugyanis nem ismerte fel az új gépi mozgóháború természetét és sztatikus állóháborút akart produkálni, elvakulva úgy a Maginot-vonal, mint a német Sigfried-vonal misztériumától. A francia kormányzat, mint láttuk, a belső rendszerváltozás által elébe akart menni Németország szándékainak. Ez azután azt a hitet keltette az angol kormányzatban, hogy Franciaország német befolyás alatt áll — ami, mint láttuk, belpolitikai vonatkozásban nem felelt meg a valóságnak — s bármikor még segíteni is hajlandó Németországot megmaradt erőivel Anglia ellen. Ez ellen a látszat és lehetőség ellen akart védekezni az angol kormány, mikor rendkívül drasztikus eszközökhöz folyamodott, hogy a nemrég még szövetséges francia flottát kiküszöbölje a tengerekről, azt tartván, hogy adott esetben a francia flotta felhasználható lenne az Anglia elleni akcióknál. Így történt, hogy az angol flotta egy csoportja a Földközi-tengeri és afrikai kikötőkben sorra felkeresték a francia flotta ott állomásozó és részben már leszerelés alatt álló egységeit, azok parancsnokainak ultimátumokat adtak át, az átadást és az angol parancsnokság alá való helyezkedést követelvény. Majd mikor ez sem vezetett eredményre, megnyitották a tüzet a francia flotta egységei ellen és a modern francia tengerészet legjobb egységeit sorra megsemmisítették. Németországban és Olaszországban példátlan felháborodás fogadta az angol flotta akcióját; Franciaország és Anglia viszonyában pedig ez az akció hosszú szövetségi korszakot zárt le, végleg elkülönítette a volt szövetségesek kormányzatait egymástól és felélesztette a hagyományos régi angol-francia ellentétek évszázados emlékeit.

Németországnak ez az angol-francia ellentét is egyik igen jelentős sikere. A német propagandának és háborús diplomáciának teljes mértékben sikerült elkülöníteni egymástól a volt barátokat és Angliát a szárazföldtől elszigetelni. Itt már új távlatok nyílnak meg, melyek előrevetik a dolgok mostani állása szerint Németország kontinentális főuralmának és Európát rendező szándékának árnyékait. Németország, mint hivatalos és félhivatalos körökben hangoztatják, el van tökéltve arra, hogy kiküszöbölje az európai térből az ott idegen hatalmakat, új politikai és gazdasági rendszert és együttműködési lehetőségeket bocsát az európai népek rendelkezésére és jóváteszi a húsz év előtti békeszerződések igazságtalanságait. Az európai újjárendezéssel volt kapcsolatos Ciano olasz külügyminiszter július eleji újabb németországi útja is, amikor az olasz külügyminiszter körutat tett a hódoltatott francia és belga területeken. Ez a müncheni megbeszélés nevezetes fordulópontot jelöl Közép-Európa és különösképpen Magyarország politikai helyzetében is. Az olasz külügyminiszter müncheni látogatása egybeesett gróf Teleki Pál magyar miniszterelnök és gróf Csáky István külügyminiszter müncheni látogatásával, amikor is Magyarország államférfiai Hitlerral és az olasz külügyminiszterrel igen beható baráti megbeszélést folytathattak a keletközépeurópai viszonyok felől. A magyar államférfiak müncheni látogatását Magyarországnak a vitás kérdések megoldásában való békés szándéka jellemezte; Magyarország békés politikai szempontjai itt egybeesnek / Németország és Olaszország keletközépeurópai és balkáni intencióival, melyek szintén nem tartják kívánatosnak) hogy Délkelet-Európában konfliktus törjön ki; emellett azonban a magyar államférfiak mindenben Magyarország szándékainak baráti méltánylásával találkoztak, mint ez a hivatalos közleményekből és a tengelyállamok sajtójának megnyilatkozásaiból is kiderült.

A magyar államférfiak és a német és olasz vezetőférfiak megbeszélését az új délkelet-európai helyzet tette szükségessé. Június elején az eddig is rendkívül kétértelmű politikát folytató Románia olyan külső és belső válság

középpontjába került, mely könnyen fenyegethetett e területeken a helyzet felbomlásával. A Szovjetunió a nyugateurópai politikai helyzet átvizsgálása során úgy találta, hogy meg kell erősítenie balti pozícióit. A Szovjet-országgal a balti államokat összefűző kölesönös védelmi szerződés fontos politikai járulékokkal is bővült. Már június óta folyamatban van Litvánia, Lettország és Észtország fokozatos, de egyben gyors tempójú átalakítása a szovjetrendszer irányában; ezt az átalakulást szolgálták a balti államokban megtartott választások is, melyek a „dolgozók blokkjának”. 80—90%-os győzelmével és az eddigi politikai rendszerek teljes átalakításával végződtek. Így küszöbön áll a balti államoknak kommunista államokká való átalakulása és a Szovjetunióhoz való csatlakozása. Így tehát Oroszország a kommunizmus révén éri el, hogy visszanyerje a cári uralom bukása után 1918-ban elvesztett Keleti-tengeri pozícióit. Egyáltalában nyilvánvaló, hogy a mostani Oroszország politikájának körvonalai újra visszanyerik azokat a geopolitikai és hatalompolitikai irányvonalakat, melyek évszázadok óta a cári Oroszország sajátjai voltak. Figyelemreméltó itt a nyugati dolgokkal foglalkozó Németország tartózkodó álláspontja; azokkal a tendenciózus hírekkel szemben, mintha Németországot érintenék a balti változások a Szovjettel való eddigi vonatkozásaiban, a német hivatalos és ínértékadó helyek erőteljesen kijelentették, hogy az effajta közlemények és megjegyzések csak arra hivatottak, hogy feleslegesen megzavarják a viszonyt Németország és Oroszország között; Németország tehát, mondták, érdektelen a balti változásokban.

Hasonló volt az orosz magatartás Románia felé is. Oroszország sohasem adta fel Beszarábiára vonatkozó történeti és népi jogait és ezeket ismételtelen, legutóbb is hangoztatta a román birtoklással szemben. Románia tudatában volt annak, hogy Oroszország élénken figyeli a beszarábiai kérdések alakulását és foglalkozik megoldásának lehetőségeivel. Éppen ezért a német-orosz viszony megjavulása óta az orosz szándékok egyensúlyozása végett Románia hangsúlyozottan fordult Németország felé és igyekezett elébe menni a német gazdasági kívánságoknak. De ugyanekkor a német politika intézői előtt nem volt titok, hogy Románia rendkívül kétértelmű politikát folytat és míg Oroszországgal szemben szívesen hivatkozott Németországra, addig Németország és Magyarország irányában is a nyugati hatalmak garanciáit vette igénybe. Így tehát nem csodálatos az, hogy Németország és vele Olaszország adott helyzetben érdektelenséget tanúsított Románia iránt. Június végén és július elején bekövetkezett váratlanul az, amire már régóta sokan számítottak; Molotov a Szovjetunió nevében huszonnéggyórás ultimátumot adott át a moszkvai román követnek, visszakövetelvén Beszarábiát és kérvén még hozzá Bukovina ukránok lakta északi részeit. A román kormányzat hasztalan fordult Németország és Olaszország követeihez; a német-orosz viszonyt nem befolyásolhatta a fordulat és Romániának engednie kellett. Beszarábia átengedésével meglazult Románia egész belső struktúrája; a mélyből újra felemelkedett a Vasgárda és Károly király most a Vasgárda és Goga volt híveire alapította az ország új kormányzatát, mely sietve igyekezett védő kapcsolatokat keresni a tengelyhatalmak irányában, bár eléggé eredménytelenül. A tengelyhatalmak érdektelenül állanak, mint azt többször kijelentették, a román fordulattal szemben s álláspontjukat nem befolyásolhatja a román kormányzat gyors fordulata. A beszarábiai kérdés gyors megoldása természetesen rögtön felvetette a román integritás kérdését; Románia területi állagának szilárdsága megrendült és mindenfelől felemelkedtek azok a lefojtott táji és történeti erők, melyeket húsz év óta a román birtoklás természetellenes irányba kényszerített. Mivel pedig a tengelyhatalmak igazságos új rend megteremtésére törekszenek Keletközép-Európában,

mint hangoztatják, természetes, hogy a Versaillesi rendszerből született Romániára sem maradhat hatástalan a helyzet változása.

Magyarországot és vele Bulgáriát ilyen körülmények között természetesen egyre jobban érdekli húsz év óta román uralom alá kényszerített testvéreinek és területeinek sorsa. Egy új, igazságos európai rendezés természetesen nem tekinthet el ezektől az adottságoktól s úgy tetszik a világ előtt, hogy a legutolsó müncheni találkozón a tengelyhatalmak vezetői méltányolták Magyarország szempontjait. Ami pedig Bulgáriát illeti, itt a kérdések a következőképpen bonyolódottak. Bulgáriában igen élénk az orosz érdeklődés is s a bolgár revizionizmus Románia rovására egyszersmind erősödést hozna az egyetemes szláv gondolat számára is. A Duna torkolatához, Gáláéhoz elért Oroszország csak pár lépésnyi távolságban áll a Dobrudzsa visszafoglalására joggal törekvő Bulgáriától. Ezenkívül Bulgáriának a Balkánháborúk óta elintézetlen kérdése az égei-tengeri kijáró ügye. A bolgár revizionizmus másik követelése Dedeagacsnak Görögországtól való visszaszerzése. A balkán-blokk bolgárelenes politikája eddig jelentős részben azon alapult, hogy Bulgáriát elzárják az Égei-tengertől és fenntartsák az Égei-tenger partjain az új Görögországot és az új Törökországot összekötő dedeagacsi határsávot. Már most egészen nyilvánvaló, hogy ha itt a tengelyhatalmak, avagy Oroszország hatására Görögország eddigi magatartását módosítaná, amire olasz jelentések szerint jelek vannak s ami az olasz-görög viszony árnyoldalait pozitív jellegűekké változtathatná, akkor Bulgária újra kijárást nyerne az Égei-tengerhez. Ez esetben azonban, feltéve, hogy az orosz politika aktivitása még fokozottabb lesz Bulgáriában, a Szovjetunió is könnyen érdekeltségre tehetne szert a bolgárrá lett Dedeagacsban. Itt már a földközítengeri politika új fejezetével állunk szemben. Az eddigi helyzet mindenesetre az, hogy Németország és Olaszország mindent megtesznek Bulgária szempontjainak méltánylására s ugyanolyan természetes érdektelenséget tanúsítanak a bolgár-román viszony iránt pozitív oldalról, mint ahogy nem érdeklődnek Románia javára a magyar-román kérdések mai állapotban való sztatikus megtartása iránt. A tengelyhatalmak az így következő fejlődést azonban békés eszközökkel akarják véghez vinni, mert sem nekik, sem pedig a keletközépeurópai népeknek nem érdekük a háború kiterjesztése. Szemlénk zártakor, július 18-án a helyzet tehát az, hogy a Balkán kérdéseiben megnyugvás tapasztalható, ami a következő békés és igazságos fejlődésnek nyilván biztató előjele.

GOGOLÁK LAJOS